

UDK: 22.6:224.5
Pregledni članak
Primljeno: U travnju 1995.

RAZUMIJEVANJE BIBLIJSKIH KNJIGA

Gerhard F. Hasel

Dr. Gerhard F. Hasel doktorirao je na Sveučilištu Vanderbilt a bio je redovni profesor teologije Staroga zavjeta na Sveučilištu Andrews, Michigan, SAD.

SAŽETAK:

Razumijevanje biblijskih knjiga

Do nas su biblijske knjige došle uokvirene konačnom zbirkom biblijskih spisa koji za kršćansku Crkvu predstavljaju autoritet. Za razumijevanje Pisma ovaj je kanonski oblik također i normativnog karaktera. Razumijevanje knjiga kao cjeline uvelike ovisi i o autorstvu. Pored ovoga predmeta, autor razmatra pitanje razumijevanja proročkih i apokaliptičkih knjiga i ulomaka u Bibliji. On smatra da je "narav biblijskih proročanstava i knjiga što su ih napisali biblijski proroci nešto što se posve razlikuje od proročanstava u staromu svijetu uopće, a osobito od proročanstava u suvremenom svijetu." (str. 168.) Premda autor razmatra pitanje mnogih knjiga u Bibliji, kao što su četiri evanđelja, ova je studija usmjerena na jednu od najizrazitijih apokaliptičkih štiva u Bibliji, Knjigu proroka Danijela.

Do nas su biblijske knjige došle uokvirene konačnom zbirkom biblijskih spisa koji za kršćansku Crkvu predstavljaju autoritet. Za razumijevanje Pisma ovaj je kanonski oblik također i normativnog karaktera. Knjige su, zauzvrat, rezultat međusobnog spajanja manjih cjelina.

Za svaki od šezdeset i šest dokumenata što ih imamo u Bibliji, koristimo se slobodnim izrazom *knjiga*. Stari je zavjet sačinjen od trideset i devet, a Novi zavjet od dvadeset i sedam knjiga.

Knjige, autorstvo i jedinstvo

Razumijevanje knjiga kao cjeline uvelike ovisi i o autorstvu. Nemaju sve biblijske knjige jednog autora. Knjiga Psalmi jasno govori u prilog tomu. Kod većeg se dijela psalama u natpisu iznad pojedinog psalma navodi i ime autora. Davidu se pripisuju sedamdeset i tri psalma, Asafu dvanaest (Psalmi 50. 73-83.), deset Korahovim sinovima (Psalmi 42., 44-49., 84., 85., 87., 88.) bar jedan Salomonu (Psalam 127.) i po jedan Mojsiju (Psalam 90.), Hemanu Ezrahijcu (Psalam 88.) i Etanu Ezrahijcu (Psalam 89.). Tako Psaltir nije jedinstvena knjiga ako se promatra s točke gledišta autorstva. Bilo bi stoga preporučljivo istraživati psalme kao zbirku psalama koji se pripisuju pojedinom autoru, kako bi na površinu izašle ideje ili teologija pojedine skupine psalama. Nema nikakvog unutarnjeg dokaza da se druge knjige po pitanju autorstva nalaze u sličnoj situaciji.

U vezi s autorstvom, većina novozavjetnih knjiga ima jasne indikacije. Trinaest je pisama napisao apostol Pavao. Njih bi trebalo istraživati kao odvojena pisma. Rezultati izrečenih misli u svakom od njih pridonosi razumijevaju cjelokupne Pavlove teologije. Ovim pismima treba pridodati i Pavlove govore u Djelima apostolskim.

Povijesno proučavanje Pavlove misli i teologije vrlo je zanimljivo, a dalo je dosad oprečne rezultate. Borba oko toga od kolikog je značaja Pavao za novozavjetnu misao, u punom smislu riječi, započela je s F.C. Baurom, ocem takozvane Tübingenske škole¹. On je 1850-tih došao do zaključka da su izvorne samo Poslanica Rimljanima, Prva i Druga Korinćanima te Galaćanima. Budući da je prihvatio hegelijansku filozofiju, na povijest ranog kršćanstva gledao je kao na borbu između hebrejskog kršćanstva (Petrove poslanice, Matej, Otkrivenje) kao teze i neznabožackog kršćanstva (Galaćanima, 1. i 2. Korinćanima, Rimljanima, Luka) kao antiteze iz kojih je proizašla *sinteza ranoga katoličanstva* (Marko, Ivan, Djela apostola)². Premda ovo hegelijansko stajalište nije prevladalo, njegov se utjecaj u krugovima liberalnih teologa osjeća i dan-danas.³

1 Vidi W.G. Kümmel, *The New Testament: The History of the Investigation of its Problems* (Nashville, Tenn.: Abingdon Press, 1970), str. 127-143.

2 G.F. Hasel, *New Testament Theology: Basic Issues in the Current Debate* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1978), str. 31.

Nakon Baura, potkraj 19. i s početka 20. st., pojavila se liberalna interpretacija Pavla, u kojoj je u drugi plan potisnuta ideja opravdanja vjerom a u prvi plan izbio *etički pogled racionalističko-idealističkog morala*.⁴ Pavao je tako postao učiteljem moralno-racionalne koncepcije religije.

Istodobno su drugi teolozi Pavla tumačili *metodom povijesti religije*. Na toj osnovi, oni su tvrdili da je Pavlova misao duboko uvjetovana pretkršćanskim gnosticizmom i takozvanim iranskim mitom o Otkupitelju.⁵ Drugi teolozi, koji su bili pod utjecajem Alberta Schweitzera, tvrdili su da je ključna ideja kod Pavla eshatološki motiv. Ovi oprečni rezultati tjeraju svakog oštroumnog čitatelja da postavi pitanje može li se razaznati pravi Pavao. (Neka stoga, molim, ustane pravi Pavao, koji se zove i šaul.)

Pravi Pavao doista može ustati ako mu dopustimo da se služi vlastitim riječima. Prvo istraživačko načelo koje nas vodi ovome cilju glasi: ići tragom tvrdnje o autorstvu jer sama Pavlova pisma to za sebe tvrde. Drugim riječima, mora se cjelovito proučiti cijeli skup Pavlovihi spisa. Kad se svaka od Pavlovihi poslanica prouči za sebe, a i u odnosu jedne prema svakoj drugoj, pojavljuje se raznolikost predmeta i naglasaka kao i jedinstvo unutar tih raznolikosti. Pavlovihi se poslanicama mora dopustiti da jedna drugu tumače na isti način na koji cijelo Pismo ima veze s Pavlovihi poslanicama, kao što će i one zauzvat imati veze s cijelim Pismom. Ovaj induktivni kanonski pristup - dopustiti Pismu da samo sebe tumači - stoji ispred bilo kog drugog pristupa, a osobito ispred onog koji sociokulturno okružje Pavlovihi poslanica želi postaviti kao primarno načelo interpretacije. Premda će sociokulturno okružje biti od velike vrijednosti za rasvjetljavanje zaleđa Pavlovihi poslanica, uvijek treba dati prvenstvo biblijskom surječju kanonskog Pisma. U suprotnom, Pavlove poslanice, Petrove poslanice, ili pak spisi drugih biblijskih pisaca, sveli bi se na razinu običnog ljudskog dokumenta. Ovaj teološko-povijesni pristup smatra nužnim priznavanje božanskog elementa u Pismu.

3 R.C. Briggs, *Interpreting the New Testament Today* (Nashville, Tenn.: Abingdon Press, 1973), str. 145-148.

4 Vidi H. Ridderbos, *Paul: An Outline of His Theology* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1975), str. 18-22.

5 Kümmel, *The New Testament*, str. 245-280.

Biblijske knjige i biblijska proročanstva

Narav biblijskih proročanstava i knjiga što su ih napisali biblijski proroci nešto je što se posve razlikuje od proročanstava u staromu svijetu uopće, a osobito od proročanstava u suvremenom svijetu.

Biblijska i nebiblijska proročanstva

Diljem staroga svijeta bila su poznata proročanstva eksta-tičnog tipa.⁶ Kod Babilonaca i Asiraca uvelike se prakticiralo vraćanje. Vračar, ili *baru* kako su ga zvali, bio je i svećenik i onaj koji najavljuje namjere bogova. Bio je profesionalac; njegova je služba imala nasljedni karakter.⁷ Jedno se vrijeme tvrdilo da Egipat ima proročanstva vrlo srodna s biblijskim proročanstvima⁸. No to se danas u cijelosti odbacuje.⁹ Premda je vračarstvo poznato u Anatoliji među Hetitima te u Kanaanu, Siriji i u drevnom gradu Mari,¹⁰ izraelski prorok, kao nadahnuti govornik i pisac - pod božanskom povjebom ili silom, koji javno iznosi objavu što mu je Bog tog trenutka povjerio - jedinstvena je pojava u starome svijetu. Biblijski je prorok u drevnome svijetu osoba *sui generis*¹¹.

U našem suvremenom svijetu vlada fenomenalno, gotovo nevjerojatno zanimanje za proročanstva, astrologiju i najavljivanje sreće. Prema nekim procjenama svaki četvrti Amerikanac svakodnevno konsultira dnevni horoskop koji se objavljuje u tisuću dvjesto časopisa.¹² Postoji izravna veza koja povezuje drevno nezabožačko vračarstvo i astrološke spekulacije s modernom praksom koja se pokazuje u čitanju horoskopa i proricanju sreće.¹³ Kršćani moraju jasno dati do znanja da se ovakve stvari suprote biblijskoj vjeri.¹⁴

6 Vidi T. J. Meek, *Hebrew Origins*, 3. izd. (New York: Harper & Row Publishers, 1960), str. 155.

7 A. J. Heschel, *The Prophets* (New York: Harper & Row Publishers, 1962), 2:234.

8 Meek, *Hebrew Origins*, str. 181.

9 Heschel, *Prophets*, 2:245.

10 Vidi H. B. Huffmon, "Prophecy in the Ancient Near East", IDB Sup 697-700.

11 Heschel, *Prophets*, 2:252, 253.

12 W. Dyrness, "The Age of Aquarius", u *Dreams, Visions and Oracles*, ur. C. E. Amerding i W. W. Gasque (Grand Rapids, Mich.: Baker Book House, 1977), str. 15.

13 G. E. Wright, *The Old Testament Against Its Environment* (Reprint, London: SCM Press, 1966), str. 78-93.

14 Korisna studija o ovome uključuje G. A. Wilbern, *The Fortune Sellers* (Glendale, Calif.: Regal Books, 1972); W. J. Petersen, ur., *Astrology and the Bible* (Wheaton, Ill.: SP Publications, 1972).

Škole proročke interpretacije

Dispenzacionalizam. Hal Lindseyeva knjiga *The Late Great Planet Earth* (Pokojni veliki planet Zemlja)¹⁵, uvelike je 1970-tih širila ideju dispenzacionalizma, a prodana je u nakladi od šest milijuna primjeraka za manje od šest godina. Ova knjiga popularizirala je dispenzacionalni pristup proročkoj interpretaciji premdaje doživjela i opovrgavanja.¹⁶ Obično se smatra da je J. N. Darby (1800-1882), vođa Plymouthske braće, bio utemeljitelj dispenzacionalizma. "Dispenzacionalizam zastupa stajalište da u Bibliji ima mnogo raznolikosti te da se Bog prema ljudima različito ponašao tijekom različitih vremenskih razdoblja biblijske povijesti."¹⁷ U smislu proročke interpretacije dispenzacionalizam je poseban oblik predmilenijalizma,¹⁸ koji se isto tako zove i "fudurizam"¹⁹ ili "dispenzacionalni predmilenijalizam"²⁰ ili pak "predtribulacionizam"²¹. Mnoge studije različitih pisaca podupiru ovaj vid proročke interpretacije²² koja je u današnje vrijeme interdenominacijski te interkontinentalni sustav proročke interpretacije, kojemu se suproti historistička predmilenijalna interpretacija što je zastupaju adventisti sedmog dana.

Tipična značajka dispenzacionalizma, sa svojim pretribulacijskim predmilenijalizmom, jest učenje po kojemu se drugi Kristov dolazak zbiva prije milenija ali ne na sveopći vidljiv način. On se dijeli, smatra se, na dva vida koji su međusobno razdvojeni nevoljama. Prva faza Kristova povratka nazvana je tajnim uznošenjem (*secréd rapture*), kada se svi vjernici kriomice i na nevidljiv način odnose na Nebo.²³ Odmah zatim slijedi sedmogo-

15 Grand Rapids, Mich.: Zondervan 1970.

16 Vidi na primjer, G.C. Miladin, *Is This Really the End?* (Cherry Hill, N.J.: Mack Publishing Co., 1972).

17 G.W. Grogan, "Dispensationalism", u *New International Dictionary of the Christian Church*, ur. J.D. Douglas (Grand Rapids, Mich.: Zondervan, 1974), str. 303.

18 O različitim tipovima predmilenijalizma vidi Ian S. Rennie, "Nineteenth-Century Roots", u *Dreams, Visions and Oracles*, str. 41-59.

19 Isto, str. 51.

20 Isto, str. 58, 59.

21 G.E. Ladd, *The Blessed Hope: A Biblical Study of the Second Advent and the Rapture* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1973), str. 35-60; O.T. Allis, *Prophecy and the Church* (Philadelphia: The Presbyterian and Reformed Publishing Co., 1977). Obojica su snažni i oštri protivnici dispenzacionalizma.

22 Dva tipična nedavna primjera dispenzacionalističkog predmilenijalističkog tumačenja proročanstava su: J.D. Pentecost, *Things To Come: A Study in Biblical Eschatology* (Grand Rapids, Mich.: Zondervan, 1969); P.L. Tan, *The Interpretation of Prophecy* (Winona Lake, Ind.: BMH Books, 1974). Oba izvora sadrže opsežnu bibliografiju o djelima drugih dispenzacionalističkih pisaca.

dišnje razdoblje nevolja.²⁴ Ovo gledište zahtijeva takozvanu teoriju raspukline, za Daniela 9, 24-27, po kojoj je sedamdeseti tjedan odvojen velikom raspuklinom ili umetkom od 69 tjedana. Ovo razdvajanje nema nikakvo egzegetsko uporište.²⁵ Za vrijeme nevolja, kada se pojavljuje Antikrist, mnogi Židovi i neznabošci, pojedinačno, primaju spasenje.²⁶ A onda se, nakon sedmogodišnjeg razdoblja nevolja, kao druga faza, odigrava drugi Kristov dolazak koji će biti vidljiv za cijeli svijet.

Zar Božja Riječ uistinu uči ovakvo gledište? Mnogi su pisci analizirali ovaj "dispencionalistički predmilenijalizam" i došli do zaključka da on jako odudara od novozavjetnog učenja o Kristovom dolasku,²⁷ od starozavjetnog učenja u Danielu 9, 24-27,²⁸ te od temeljnih načela interpretacije.²⁹

Amilenijalizam. Dosad smo opisali samo jednu od neobičnih škola proročke interpretacije. Ostale škole proročke interpretacije poznate su pod imenima: amilenijalizam, postmilenijalizam i historicizam. Nasuprot dispencionalističkom predmilenijalizmu, koji uči da će se tajno uzašašće, nevolje i vidljivi Kristov dolazak dogoditi prije Kristove tisućgodišnje vladavine, amilenijalizam³⁰ nijeće tisuću godina iz Otkrivenja 20 kao doslovno vremensko razdoblje. Drži se da sve brojke imaju simboličnu vrijednost. Vežanje Sotone na tisuću godina jednostavno znači da je on posve i u cijelosti vezan. Amilenijalisti sugeriraju da je sadašnje vrijeme između prvog i drugog Kristovog dolaska ispunjenje milenija. Ukratko, neće nakon drugog Kristovog dolaska biti više nikakvog milenija.

Postmilenijalizam. Postmilenijalizam seže sve do Joakima od Fiore (oko 1135-1202) koji je podučavao teoriju triju razdoblja, od kojih je posljednje trebalo započeti 1260. g. i trajati četrdeset

²³ Pentecost, *Things To Come*, str. 206.

²⁴ Isto, str. 229-258.

²⁵ Vidi sljedeću kritiku Allis, *Prophecy and the Church*, str. 111-123; E.J. Young, *The Prophecy of Daniel* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1949), str. 213-221; G.F. Hasel, "The Seventy Weeks of Daniel 9:24-27", *Ministry* (May 1976):1D-24D.

²⁶ Pentecost, *Things To Come*, str. 274.

²⁷ Vidi fusnotu 21.

²⁸ Vidi fusnotu 25.

²⁹ Vidi naročito Ladd, *The Blessed Hope*, str. 61-88; Allis, *Prophecy and the Church*, str. 16-54.

³⁰ Ovo učenje zstupaju: G. Murray, *Millennial Studies* (Grand Rapids, Mich.: Baker, 1948); F.E. Hamilton, *The Basis of Millennial Faith* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1952); G.C. Berkouwer, *The Return of Christ* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1952); i drugi.

i dvije generacije, od kojih će svaka iznositi trideset godina. A tada će doći Krist.³¹ Suvremeni postmilenijalizam popularizirao je *unitaristički* slobodni mislilac Daniel Whitby (1638-1726), koji je smatrao da "će se svijet obratiti Kristu, da će Židovi obnoviti Svetu zemlju a da će papa i Turci biti poraženi, nakon čega će svijet uživati vrijeme sveopćeg mira, sreće i pravde tijekom tisuću godina. Potkraj ovog milenija Krist će osobno ponovno doći na Zemlju i onda će se održati posljednji sud."³² Postmilenijalizam je u Velikoj Britaniji uživao golemu popularnost uoči prvog svjetskog rata, a i danas se još drži,³³ premda nije tako raširen kao nekad.

Historicizam. Historicizam predstavlja školu proročke interpretacije prema čijoj se zamisli Kristov drugi dolazak treba dogoditi jednom, i to prije milenija (Otkrivenje 20), tijekom kojeg će Zemlja biti opustošena a Sotona na taj način vezan. To kazuje da je i to predmilenijski, ali historicistički predmilenijalizam, a ne dispencionalni predmilenijalizam. Ovaj drugi smatra da je Antikrist stvar budućnosti i da se još nije pojavio, slijedeći tako "futurizam" u pogledu na "Antikrista", kao što je to prvi predložio španjolski isusovac učenjak Grancisco Ribera³⁴ iz 16. st. Historicistički predmilenijalizam, s druge strane, tumači da je "mali rog" iz Daniela 7 povijesno papstvo koje je proisteklo iz podjele četvrtog ili Rimskog Carstva na deset dijelova. što se tiče sedam crkava iz Otkrivenja 2 i 3 historicistički predmilenijalizam drži da ove crkve simboliziraju sedam povijesnih faza kršćanstva od novozavjetnih vremena pa sve do drugog Kristovog adventa. Ova historicistička ili povijesničarska škola odbija dopustiti da se vremenski vidovi u Knjizi proroka Daniela i u Otkrivenju interpretiraju na simboličan način, kako to rade amilenijalisti. Historicisti se zalažu za doslovnu interpretaciju perioda od 1260 dana, 2300 dana i 1235 dana na osnovi primjene načela dan za godinu, koji je u Europi primijenjen već potkraj 13. st.³⁵ Prema ovoj primjeni proročanstvo iz Daniela 9,24-27 započinje 457. pr. Kr. i prema

31 R.C. Clouse, "Joachim of Fiore", u *New International Dictionary of the Christian Church*, str. 536.

32 R.C. Clouse, "Daniel Whitby", u *New International Dictionary of the Christian Church*, str. 1042.

33 J.H. Snowden, *The Coming of the Lord: Will It Be Premillennial?* (New York: The Macmillan Company, 1919); J.M. Kik, *The Eschatology of Victory* (Philadelphia: The Presbyterian and Reformed Publishing Co., 1971).

34 F.D. Nichol, ur., "History of the Interpretation of Daniel", 4BC 42.

35 Isto, str. 55.56.

ovome završava s posljednjom sedmicom od sedam godina, kada započinje Kristova služba (27. g.) nakon koje slijedi Njegova smrt sredinom sedmice (31. g.), a sedamdeset sedmica od 490 godina navršava se u vrijeme (34. g.) kada se neznabošcima propovijeda Evanđelje, kada započinje progon ranih kršćana, kada je Stjepan kamenovan i kada je Pavao *mogao biti obraćen*.³⁶ Ne čini se "da je ova povijesno-mesijanistička interpretacija predmetom nekih kronoloških, proračunskih, egzegetskih i povijesnih poteškoća s kojima su se sretale ostale interpretacije."³⁷ Do danas, podržali su je mnogi istaknuti učenjaci.³⁸

Apokaliptična interpretacija Knjige proroka Daniela

Središnja točka ove kratke sekcije apokaliptične interpretacije bit će jedna od najprominentnijih apokaliptičnih knjiga - Knjiga proroka Daniela.

Apokaliptika je vrsta biblijske književnosti koju karakterizira opsežno izvješće o povijesnim događajima u kojima Bog postiže nešto konačno i nešto što je ponad same povijesti. Ova božanska intervencija razbija sve dosadašnje političke i povijesne strukture i otkupljene oslobađa sadašnjeg poretka, vodeći ih u novi preobraženi poredak na kraju vremena. Ovo vrijeme jest vrijeme promjene jednoga doba u drugo novo doba, sadašnjeg *eona* u *eon* koji će doći.

Prvi biblijski posve izgrađen apokaliptični vidik sa svojim bogatim sibmoličnim stilskim figurama jest Knjiga proroka Daniela. Naša je namjera da u Knjizi proroka Daniela raščlanimo ključne ideje i proročko- apokaliptične emfaze. Prostor nam ne dopušta da isto učinimo i s knjigom Otkrivenje.³⁹

Knjiga proroka Daniela sadrži mnogo uzbudljivih značajki. Uz vrhunske simbolične stilske figure čitatelj dobiva svježije spoznaje koje se tiču zemaljske egzistencije te od Boga dana objašnjenja nebeskih tajni. Osigurani su mu novi pogledi u stalnu borbu

36 Hasel, "The Seventy Weeks of Daniel 9:24-27", str. 14D-17D.

37 Isto, str. 17D

38 Na primjer, E.W. Hengstenberg, J.N. Andrews, E.B. Pusey, J. Raška, J. Hontheim, C. Boutflower, O. Gerhardt, G.M. Price, J.B. Payne, G.L. Archer, Jr., B.H. Hall; Hasel, "The Seventy Weeks of Daniel 9:24-27", str. 20D, fusnota 132.

39 Vidi vrlo informativnu studiju K.A. Stranda, *Perspectives in the Book of Revelation: Essays on Apocalyptic Interpretation* (Worthington, Ohio: Ann Arbor Publishers, 1975); i *Interpreting the Book of Revelation: Hermeneutical Guidelines, With Brief Introduction to Literary Analysis* (Worthington, Ohio: Ann Arbor Publishers, 1976), što je nedavni adventistički pristup Knjizi Otkrivenja.

između nadljudskih sila u vijekovnoj velikoj borbi. Knjiga je prožeta željnim iščekivanjem naglog i slavnog približavanja cilju kada će Princ nad prinčevima u vrijeme kataklizmičkih događaja ustanoviti Božje kraljevstvo. Ovakav rezultat nikoga danas ne može ostaviti ravnodušnim. Teško bi bilo preglasiti ono što E. G. White ističe: "što se više bližimo kraju povijesti ovoga svijeta, proročanstva što ih je zapisao Daniel zahtijevaju našu posebnu pozornost."⁴⁰

Otkrivena svjetska povijest. Državnik-vidjelac Daniel pružio nam je najjednostavniji uvid u tijek svjetske povijesti. Njegov kronološki slijed proročanstava započinje vremenom u kom je on sam živio a dopire sve do kraja svjetske povijesti. Nigdje drugdje u Pismu ne možemo pronaći ovakav pregled svjetske povijesti. I namjesto priče o ljudskim manipulacijama ili okolnostima koje nije moguće kontrolirati, mi saznajemo za učinkovitog nebeskog Vladara koji "ruši i postavlja kraljeve". Daniel 2, 21. Veličanstvena filozofija povijesti otkriva da se kako drevni tako i suvremeni narodi ne vrednuju po moći koju posjeduju, već po vjernosti kojom ostvaruju Božje planove i po tome koliko žive po Njegovim načelima.⁴¹ Božja svevladajuća nakana djeluje kroz sve predmete pa se tako Božji odlučni plan spasenja kreće k svome vrhuncu i pobjedničkom ispunjenju. Ovaj povijesni proces doseže svoj vrhunac u nadnaravnom ustanovljenju Božjeg vječnog kraljevstva (Daniel 2.44) i u uskrsnuću pravednih "u vječni život" (Daniel 12,2). Pred čitatelja Danielove knjige stavljene su dvije mogućnosti: Ili izabrati osmišljenu egzistenciju sada i vječni život kasnije, ili stalno ravnanje prema silama zla sve do vječne osude na kraju. Daniel je relevantan jer se čitatelj osobno sučeljava s neizbježnim izborom između života i smrti.

Kraj vremena u središtu pozornosti. Knjiga proroka Daniela od izuzetne je važnosti za naše vrijeme jer neoporivo središte njezinih snova i vizija u drugom, sedmom, osmom, devetom, jedanaestom i dvanaestom poglavlju jesu svjetski događaji na kraju vremena. U samome središtu sna, u kom se pojavljuje kip načinjen od nekoliko metala, a koji simbolizira posljednja četiri svjetska kraljevstva (ova shema poznata u drevnoj Babiloniji nije

⁴⁰ PK 547.

⁴¹ Ed 175.

posuđena od Grka i Perzijanaca⁴²) i nacionalne zajednice koje se ne mogu pomiješati, jest "ono što će se dogoditi u posljednje dane". Daniel 2, 28. "Posljednji dani" označuju *završno razdoblje* budućnosti, onako kako je božansko nadahnuće predvidjelo cjelokupan vremenski raspored - to je vremensko razdoblje pred sam kraj svjetske povijesti kada kamen koji se odvalio od brda bez ičije ruke, inaugurira ustanovljenje Božjeg eshatološkog kraljevstva. Daniel 2, 35.44.45.

Apokaliptična vizija Daniela 7 grabi krupnim koracima iz vremena svjetskih carstava i moći maloga roga k prizoru suda (9., 10., 13., 14. r.) koji slijedi nakon završetka rata što ga je mali rog pokrenuo protiv svetih (21. r.). Tada Starješina dana donosi presudu u korist svetaca Najvišega (r. 22a). Nakon ove presude sveti primaju kraljevstvo (22. r.) koje neće propasti (14. r.). Vrijeme kraja stalno je u središtu pozornosti.

Veličanstvena vizija iz Daniela 8 eksplicitno izjavljuje da se u središtu njezine pozornosti nalazi "vrijeme posljednje". R. 17. Anđeo tumač više puta ističe da će ono što on otkriva u Danielu "doći na samome kraju" (19. r. RSV) jer "se odnosi na naznačeno vrijeme svršetka" (19. r. RSV). To je vrijeme kada "će biti očišćeno svetište" - 14, r. NNB.

"Vrijeme svršetka spominje se ponovno u Danielu 11, 27.35.40. i u Danielu 12, 4.9. Predviđeno je da kraj vremena započne s krajem proročanstva od 2300 dana-godina i da završi s ustanovljenjem vječnoga kraljevstva. Tako srž Danielove poruke stavlja u središte pozornosti prizor suda u vrijeme svršetka kada Starješina dana i Sin čovječji vode predadventnu parnicu. Nakon izricanja presude sveti primaju vječno kraljevstvo. Vrhunac Danielovog proročanstva u pravom smislu riječi jest uskrsnuće. Daniel 12,1-4.

Isus Krist uputio je savjet onima koji se pripremaju za Njegov dolazak da obrate pozornost na "proroka Daniela ... i da shvate". Matej 24, 15; Marko 13,14. Moći će shvatiti samo oni koji su bili očišćeni i ubijeljeni (Daniel 12,10). Umnici će razumjeti (10. r.) riječi koje su zapečaćene do vremena svršetka (9. r.). Ove se

---

42 Vidi nova otkrića starih tekstova i diskusiju o njima u članku: G.F. Hasel, "The Four World Empires of Daniel 2 Against Its Near Eastern Environment", *Journal for the Study of the Old Testament* (1979):17-30.

riječi odnose na onaj dio Danielova proročanstva koji opisuje posljednje dane.⁴³

Božanska objava. Božja objava pojavljuje se u ovoj apokaliptičnoj knjizi na mnogo različitih načina i u mnogo oblika. Razmotrimo prvo pojam "san". U Danielu 2,1 stoji zapisano da je neo-babilonski monarh Nabukodonozor usnio "sanje" da svrati pozornost na iskustvo snivanja u kom su se kralju pojavili različiti dijelovi sna.⁴⁴ Jednina "sanja" koristi se u preostalom dijelu poglavlja. Rr. 3-5, 6.ff. Nabukodonozor kasnije opet ima "sanju" (Daniel 4,5.7-9.18.19) koja otkriva njegovo buduće ludilo. Snivalac treće "sanje" jest Daniel osobno. Daniel 7,1. Riječ *sanja* ne pojavljuje se ni u jednom drugom poglavlju Knjige proroka Daniela. Ne bi stoga možda bilo neprikladno razlikovati *sanju* od *viđenja*, o čemu ćemo raspravljati kasnije. "Sanja" se isto tako može izraziti i pojmom "noćna viđenja". Daniel 7,2.7.13. Ove riječi i izrazi očito kazuju da se san sastojao od viđenja, kako se to eksplicitno kaže u Danielu 4,9. ("Viđenje moga sna"), a do kojeg je došlo dok je primatelj spavao.⁴⁵

Sljedeći oblik božanskog otkrivenja u Danielu označen je riječju *viđenje*. Premda je ovaj oblik otkrivenja srodan s predašnjim (Daniel 8,1.), mogao bi se pravilno razmotriti i kao neovisan oblik. Ono što je srodno u različitim dijelovima Daniela 8,9,10 i 11 izrazito je označeno kao "viđenje" bez uobičajenih indikacija kao što su način viđenja, "san"; vrijeme viđenja, "noć"; i mjesto viđenja, "postelja", primitka viđenja.⁴⁶ Stječe se dojam da su ovo bila dnevna viđenja, to jest viđenja koja primatelj nije dobio u snu za vrijeme noći. (Vidi Daniel 8, 17). Čini se da su se tako u Danielovoj knjizi koristila dva glavna načina otkrivenja - naime, san sa svojim viđenjima, koji snivaju i neznabožaci kralj i Božji sluga, i viđenje, koje u ovoj knjizi ima samo Daniel osobno. Premda viđenje u Starome zavjetu dobiva samo prorok, kako vidimo, to nije slučaj i kad je riječ o snu.

Jedini drugi način ili oblik otkrivenja u Danielovoj knjizi jest zlokoban rukopis koji se pojavio na zidu dok je Baltazar goz-

43 Vidi AA 585; GC 356.

44 Također Gesenius-Kautzsch, *Hebrew Grammar*, 2. izd. (Oxford: The Clarendon Press, 1910), str. 400.

45 Dn 2,8; 4,5; 7,1.

46 Dn 8,1.2.13.15.17.26.27; 9,21; 10,14; 11,14.

bovao. Daniel 5,5-28. Očito je da se ovaj oblik otkrivenja posve razlikuje od viđenja i sna. Premda su pisanje po zastoru gozbene dvorane mogli vidjeti i drugi a i kralj, mudraci ga nisu mogli čitati a niti protumačiti. Daniel 5,8. I kao i uvijek u Knjizi, samo je Daniel mogao riješiti problem, jer je on jedini bio nadaren razboritošću i mudrošću koju samo Bog može podariti. Daniel je bio nadahnuti tumač nečijih snova ili rukopisa. Daniel 5,11.12.

Andeoska interpretacija. Počev od Daniela 7 tumačenje se dobiva posredovanjem, od Boga poslanog anđela ili princa koga se u iskustvu viđenja može vidjeti ili čuti. Pravi izraz otkrivene interpretacije ostaje u svakom slučaju samo pravi Bog. Samo On može dati interpretaciju jer u Njemu nastava svjetlost. Daniel 2,22. Poznat je kao Bog "koji objavljuje tajne". Daniel 2, 28, usp. rr. 29 i 47. Iz ovih je razloga interpretacija "pouzdana", r. 45.

Budući da smo istražili objaviteljsku narav interpretacija, osvrnut ćemo se sada i na svrhu interpretacije triju načina otkrivenja u Danielu, a to su snovi, viđenja i pisanje rukom. U Knjizi proroka Daniela postoje dva tipa interpretacija. Prvi tip nalazimo u interpretaciji sna o Nabukodonozorovom ludilu (Daniel 4) i u interpretaciji tajnovitog pisanja ruke u Baltazarovoj gozbenoj dvorani (Daniel 5). Karakteristika obiju interpretacija jest *trenutačno povijesno ispunjenje* koje se odražava na osobno iskustvo pojedinih vladara na babilonskom prijestolju. U ova dva primjera, za koje se mora smatrati da pripadaju jednome tipu interpretacije, ne postoji intencija ispunjenja događaja u nekoj dalekoj budućnosti. Naglasak je samo na sadašnjosti, na Danielovom vremenu. Ovo je u oštroj suprotnosti s drugim tipom interpretacije koji prevladava u drugim dijelovima Danielove knjige. Središte pozornosti nalazi se prvenstveno na događajima u budućnosti s krajnjim fokusom na vremenu svršetka.

Važnu ulogu u Knjizi proroka Daniela, a bez koje bi drugi tip bio nepotpun, ima tip interpretacije u kom se povijesno ispunjenje događaja zbiva odmah. To prije svega jasno govori o činjenici da nijedan kralj ili vladar ne može prekoračiti od Boga mu određene granice i na kraju se sretno izvući iz svega. Nabukodonozorovo ludilo dokaz je svakom živom da "Svevišnji ima vlast nad kraljevstvom ljudskim i da ga daje kome hoće". Daniel 4,22. Na sličan je način i misteriozni rukopis na zidu postigao svoj cilj:

"Ti... nisi ponizio srce svoje... ti si se podigao protiv Gospoda nebeskoga." Daniel 5,22.23.

Ova povijesna ispunjenja koja se zbivaju odmah ilustriraju djelotvornost Božjeg suverenog upravljanja poviješću u kojoj On "tiho i strpljivo sprovodi u djelo ono što Mu je po volji".⁴⁷ Svrha ovakvih ispunjenja, nesumnjivo je da pribavi objektivne dokaze da će se događaji, otkriveni u snovima i viđenjima a čije je ispunjenje predviđeno za daleku budućnost, isto tako sigurno ispuniti kao što su se neki već ispunili.

U Knjizi proroka Daniela prevladava drugi tip interpretacije s ispunjenjem u dalekoj budućnosti. Ispunjenje "sanja" i "viđenja", iz Daniela 2,7,8,9,11 i 12 izričito je usmjereno k budućnosti. To su proročanstva koja pokrivaju veliki vremenski prostor u povijesti, od Daniela pa sve do vremena svršetka, a u većini slučajeva posebno se ističe vrijeme svršetka. Premda se u Danielu 7 i 9 ne ističe osobito budućnost u čijem je središtu vrijeme svršetka, kontekst obaju poglavlja jasno govori da se opisani događaji trebaju zbiti u dalekoj budućnosti. To nas onda navodi na zaključak da će se, za razliku od otkrivenja i interpretacije u Danielu 4 i 5 čije se ispunjenje zbiva neposredno, u vrijeme kad su objavljene, "sanje" i "viđenja" iz Daniela 2,7,8,9,11 i 12, ispuniti u dalekoj budućnosti u odnosu na Danielovo vrijeme, a osobito u eshatološko vrijeme svršetka.

Proročanstvo i ispunjenje. Ovisno o događajima, varira vremenski razmak između božanskog otkrivenja i njegova ostvarenja. Neki su se događaji gotovo odmah ispunili (Daniel 4 i 5), a drugi nekoliko desetljeća kasnije (pad babilonskog kraljevstva i uspon medoperzijskog) i tako sve do vremena svršetka. Pisac ovih redova istaknuo je da "kao što može postojati vremenska razlika između otkrivenja i njegova ispunjenja, *tako može postojati i vremenska razlika između samoga otkrivenja i njegove interpretacije*".⁴⁸ Ovo je vrlo važna primjedba, a tiče se isto tako i odnosa između Daniela 8 i 9.

Neki su s vremena na vrijeme davali ovakvu primjedbu: budući da se Daniel 9,1 odnosi na prvu godinu "vladavine Darija Medijca koja nikako ne može biti prije 539. g. pr. Kr. ..., a Daniel

⁴⁷ PK 500.

⁴⁸ A. Mertens, *Das Buch Daniel in Lichte der Texte vom Toten Meer* (Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk GmbH, 1971), str. 116 (naglasak kurzivom njegov).

8,1 na treću godinu Baltazarove vladavine 548/47. pr. Kr.,⁴⁹ vremenski razmak od oko devet godina toliko je dug da nije moguće u interpretaciji povezati ova dva poglavlja. Ovaj argument ide u prilog stajalištu da Daniel 9,24-27 mora interpretirati sedamdeset godina iz Daniela 9,2 a ne samo neobjašnjeni dio viđenja iz Daniela 8, a osobito vremenski prikaz od 2300 dana-godina iz Daniela 8,13.

Oni koji drže da je Daniel 9, 24-27 interpretacija sedamdeset godina spomenutih u drugome retku istoga poglavlja ne dobivaju ništa u prilog svome argumentu koji se odnosi na vremenski razmak. Nasuprot, budući da se vjeruje da Daniel 9,2 aludira na sedamdeset godina što ih spominje prorok Jeremija u svojem proročanstvu (25,11. - koje datira iz otprilike 605/4. g. pr. Kr.), a ponovno se spominje u Jeremiji 29,10, budući da je prošlo vremensko razdoblje od oko deset godina, vremenski interval između otkrivenja (Jeremiji) i pretpostavljene interpretacije koju je Gabriel dao Jeremiji u Danielu 9,21 mogao bi trajati šezdeset ili sedamdeset godina. Drugim riječima, vremensko razdoblje između otkrivenja u Danielu 9,2 i njegove pretpostavljene interpretacije trebalo bi biti šest do sedam puta dulje nego približnih devet godina između Daniela 9,24-27 i "viđenja o večerima i jutrima" iz Daniela 8,13.14.26 (koji prethodno nisu bili pojašnjeni). U svjetlu ove činjenice argument koji se suproti povezivanju Daniela 9,24-27 s 8,13.14.26, zasnovan na podacima što ih pružaju 8,1 i 9,1, kratkovidan je i bez sile. Štoviše, postoji jednoglasan konsenzus da su Daniel 2 i Daniel 7 tijesno povezani. Oba su ova poglavlja vremenski razdvojena a vremenski razmak nije manji od pedeset i tri⁵⁰ godine.⁵¹

Evo kakva su daljnja razmatranja koja još više podupiru stajalište da je Daniel 9,24-27 ustvari interpretacija neobjašnjeg vremenskog elementa viđenja iz Daniela 8:

1) Danielova knjiga ovdje daje interpretaciju otkrivenja koje je dobio neki drugi starozavjetni prorok. Svaka od interpretacija koju pruža Knjiga proroka Daniela objašnjava "sanje" ili "viđenja"

49 G.F. Hasel, "The First and Third Years of Belshazzar (Dn 7,1; 8,1)", *Andrews University Seminary Studies* 15 (1977):153-168.

50 J. Bright, "Jeremiah", *Anchor Bible* (Garden City, N.J.: Doubleday & Company, Inc., 1965), str. 160.

51 Hasel, "The First and Third Years of Belshazzar", str. 166, 167.

ili pisanje ruke (Daniel 5), a svaka od njih otkrivena je nekoj od osoba iz knjige a nijednoj izvan knjige. Postavimo to drugačije! Da je Daniel 9, 24-27 trebao interpretirati objavu danu Jeremiji, bilo bi to *jedino* mjesto u cijeloj knjizi u kom je dana interpretacija proročanstva nekog drugog proroka. To još uvijek ne znači da je jedna takva anomalija nemoguća; no istodobno držeći u vidu jedinstvenu narav otkrivenja koja su u ovoj knjizi označena izrazima "sanje", "viđenja" i "ruka koja pišaše", čini se vrlo nevjerovatnim da je ovdje igrom slučaja ubačena objava dana drugom proroku. Mogao bi se stoga održati utemeljenim unutarnji dokaz da Daniel 9, 24-27 doista interpretira viđenje prethodno otkriveno u samoj knjizi (Daniel 8) i da je u skladu s općom naravi otkrivenja Danielove knjige.

2) Sveza između Daniela 8 i 9 može se nadalje ojačati neobičnim hebrejskim izrazom za "viđenje" koji se upotrebljuje u vrlo važnim dijelovima obaju poglavlja za razliku od pravilnog izraza *hazon* (viđenje). U Danielu 9,23 Gabriel kaže: "Razumij viđenje (*mar'eh*)". Hebrejski izraz *mar'eh* istovjetan je s onim koji je upotrijebljen u Danielu 8,16.26. U Danielu 8,26 Gabriel izričito misli na "viđenje (*mar'eh*) o večerima i jutrima", a koje nije interpretirano jer je Daniel obolio zbog onog što je upravo čuo. To je onaj isti *mar'eh* kojeg ovaj isti anđeo Gabriel iznova spominje u 9,23. Različiti kritičari priznali su da ovdje postoji nepobitna sveza. Uvaženi komentator O. Plöger upozorio je na to da *mar'eh* u 9. poglavlju, 23. r. pokazuje da je ovaj izraz "formuliran ovisno o Danielu 8,16".⁵²

3) S.R. Driver,⁵³ a nedavno i A. Bentzen,⁵⁴ pravilno tvrde da se riječi "na početku" u izrazu "na početku viđenja" (9,21) odnose na one iz 8,16.

4) U Danielu 8 anđeo tumač, Gabriel, obraća se Danielu imperativom "razumij" (*haben*) (Daniel 8,17.), a isti mu se anđeo tumač iznova obraća istim imperativom "razumij" (*haben*) u Danielu 9, 23.

5) Ova uska veza između osmog i devetog poglavlja nadalje se učvršćuje i aluzijom na istog anđela tumača, Gabriela, koji se

⁵² O. Plöger, *Das Buch Daniel* (Gutersloh: Gutersloher Verlagshaus Gerd Mohr, 1965), str. 134.

⁵³ S.R. Driver, *Daniel* (London: The University Press, 1900), str. 133.

⁵⁴ A. Bentzen, *Daniel* (Tübingen: J.C.B. Mohr, 1952), str. 66.

spominje u obama poglavljima. Plöger je o ovome napisao: "Veza s osmim poglavljem uspostavljena je tako što Daniel u vjesniku (iz 9. poglavlja) prepoznaje onog istog Gabriela koji se spominje u osmom poglavlju."⁵⁵ Ova razmatranja pružaju dodatnu potporu osnovanosti interpretacije da sedamdeset sedmica u Danielu 9 objašnjavaju jedini neobjašnjeni aspekt simboličnog viđenja iz Daniela 8, a osobito vremenski okvir od 2300 dana-godina. Postoji dakle dobro utemeljen interni dokaz koji povezuje Daniela 8 s Danielom 9, 24-27.

A sada ćemo diskutirati o pitanjima kao što su dvostruka ispunjenja, višestruka ispunjenja i dublje značenje proročanstva.

Spasonosna vijest. Glavni cilj Danielove vijesti jest da ljude i žene pripremi za najveličanstveniju krizu koja je ikada postojala, "vrijeme tjeskobe kakve ne bijaše otkako je ljudi". Daniel 12,1. Ovo vrijeme tjeskobe bit će sastavni dio uzvišene probe za posvećeni Ostatak koji će se "spasiti" (1. r.) kroz pobjednički povratak Sina čovječjeg na nebeskim oblacima (usp. Djela 1,9-11). I kao što mesijanski sluga svojim znanjem "opravdava mnoge" (Izaija 53,11), tako će i sveti Ostatak slijediti svoga Učitelja i krenuti u obavljanje velikoga posla (Matej 28, 18-20), postajući tako učinkovito oruđe koje "mnoge uči pravednosti" (Daniel 12,3). Dok je, s jedne strane, cilj Danielove knjige oslobođenje svetih, ona, s druge strane, opominje one koji "razumiju" njezina proročanstva za posljednje dane, da svoju spoznaju prenesu i drugima kako bi se mnogi "okrenuli pravednosti" i pridružili sve većem Ostatku Najvišega koji će primiti kraljevstvo i kraljevati kroz cijelu vječnost. Daniel 7,18.

Ova naoko neočekivana žed za evanđeljem u Danielovoj knjizi otkriva da oni koji "razumiju" Daniela, čuju poruku koja je upućena da spasi svakog tko je hoće slušati. Tko doista razumije Daniela, odgovorit će evanđeoskom pozivu i ponijeti Danielovu vijest koja u sebi nosi nezamisliv uvid u završne prizore velike borbe između Krista i Sotone. Kad bude bila uzdignuta spasiteljska djelatnost Sina čovječjega, mnogi će biti privučeni k Njemu.

Danielova neotpečaćena apokaliptična misterija preusmjeruje puku ljudsku znatiželju za budućnošću u osmišljeno sudjelovanje u nastupajućem procesu božanski upravljane povijesti.

⁵⁵ Plöger, *Daniel*, str. 139.

Ovo sudjelovanje duboko zadovoljava i najdublje ljudske zahtjeve, pružajući osjećaj korisnosti i osmišljene egzistencije. Stari nas prorok opskrbljuje ključnim uvidima u otkupiteljsko djelo Starješine dana i Sina čovječjega (Daniel 7,9-14) u zemaljskim (Daniel 9,24-27) i nebeskim fazama (Daniel 8,13.14) Njegove službe. Od velike je utjehe otkriće onoga što je u prošlosti Bog učinio u Isusu i kroz Njega. Ova je prošlost jamstvo i garancija za ono što se tek treba ispuniti u budućnosti.

Danielova knjiga ne skače iz prošlosti u budućnost. U središtu je pozornosti sadašnje vrijeme s božanskom spasiteljskom, očišćujućom i opravdavajućom aktivnošću nebeskog Vrhovnog svećenika. I dok je Krist bio zaokupljen čišćenjem nebeskog svećeništa od oskrnuća što ga je počinio grijeh vjernika koji se kaju, Bog je ohrabrio ljude na Zemlji da se prihvate "naročitog djela očišćenja".⁵⁶ Za ovo djelo očišćenja i posvećenja snagu daje Krist. O, doista, Krist je središte ove dvostruke aktivnosti u korist ljudskog spasenja. Krist pruža pogodnosti nebeskog posredovanja i Krist daje snagu za pobjednički život na Zemlji. Naše spasenje u cijelosti ovisi o Kristu. "Svakome je potrebno da zna koji položaj zauzima i kojom se djelatnošću bavi njegov Vrhovni svećenik. U suprotnom, bilo bi im nemoguće prakticirati vjeru koja je nužna za ovo vrijeme ili zadržati položaj što ga im je Bog odredio."⁵⁷

Ispunjenje, uvjetovanost i dublje značenje

Različite škole interpretacije na različit način razumijevaju ideju ispunjenja proročanstava, a osobito onih koja se odnose na događaje posljednjih dana. Dispenzacionalistička, amilenijalistička, postmilenijalistička te historicistička škola, o kojima je već ranije bilo riječi, već imaju determiniranu koncepciju u pogledu na ispunjenje proročanstva koje se odnosi na milenij iz Otkrivenja 20. poglavlja, a i na događaje u vezi s ovim razdobljem.

Ispunjenje proročanstva. Biblija ne daje nikakvu potporu onim suvremenim gledištima koja biblijsko proročanstvo ne razumiju kao navještaj i doslovno ispunjenje, i za koje proročanstvo "nije navještaj budućih događaja na čije ostvarenje trebamo čekati".⁵⁸ Biblija je ekscipitna u svojoj tvrdnji o valjanosti navještaja

⁵⁶ GC 425.

⁵⁷ Isto., str. 488.

⁵⁸ Na primjer, R. Bultmann, "Prophecy and Fulfillment", u *Essays on Old Testament Hermeneutics*, ur. C. Westermann (Richmond, Va.: John Knox Press, 1963),

"Ja Jahve to kažem: tako ću postupiti". Brojevi 14,35. I sam Bog se već suprotstavio nevjerovanju u ispunjenje proročanstva.⁵⁹ U Brojevima 11, 23: "Jahve reče Mojsiju: Zar je ruka Jahvina tako kratka? Sad ćeš vidjeti hoće li se obistiniti moja riječ ili neće." Knjiga ponovljeni zakon toliki značaj pridaje ispunjenju proročanstava da neispunjenje naviještenoga smatra znakom lažnog proroka. "Kad prorok govori u ime Jahve, pa to ne bude i riječ se ne ispuni, onda je to riječ koju Jahve nije kazao. U drskosti je taj prorok govorio. Nemoj od njega strahovati." Ponovljeni zakon 18,22. Ako se na ovaj tekst gleda pozitivno, onda on daje naslutiti da će se pravo proročanstvo eventualno ispuniti kasnije, ako se to već nije dogodilo.

Prorok Mihej zaključio je svoju knjigu riječima: "Udijeli Jakovu vjernost svoju... kako si se zakleo ocima našim od dana iskonskih." Mihej 7,20. Bog nam u Knjizi proroka Zaharije daje retrospektivu. "Ali moje riječi i odredbe koje sam naložio slugama svojim prorocima, nisu li stigle vaše oće? Jahve nad vojskama učinio je s nama kako bijaše namislio učiniti prema našim putovima i našim djelima." Zaharija 1,6. Biblija svojim jezikom jasno daje znati da postoji navještajno proroštvo koje vodi pravom i valjanom ispunjenju u budućnosti;⁶⁰ što vrijedi i kad je riječ o Isusovom učenju⁶¹ i Novom zavjetu uopće.⁶²

Vrlo brižljivo valja pristupiti identifikaciji i metodologiji ustanovljavanja biblijskih proročanstava. Temeljno načelo pritom jest dopustiti Bibliji da sama odredi smjernice za pravilnu proceduru kod određivanja (ustanovljavanja) određenog ispunjenja proročanstva, ili proročanstava. Tako smo se, eto, okrenuli vrstama ispunjenja bilo da je riječ o doslovnom ili spiritualnom, djelomičnom ili cjelovitom, primarnom ili sekundarnom,

str. 55. 56, s osvrtom na shemu J. C. K. Hofmann.

59 Suvremeni oblici nevjerovanja su slični. Primjeri su mnogi, vidi: J.B. Payne, *Encyclopedia of Biblical Prophecy* (New York: Harper & Row, Publishers, 1973), str. 57-61.

60 Vidi 2 Sam 7,13 = 1 Kr 8,20; 1 Kr 11,29 = 1 Kr 12,15; 1 Kr 13 - 2 Kr 23,16-18; 1 Kr 14,6 = 1 Kr 15,29; 1 Kr 16,1-4 = 1 Kr 16,12; Jš 6,26 = 1 Kr 16,34; 1 Kr 16,34; 1 Kr 22,17 = 1 Kr 22,35.36; 1 Kr 21,21.22 = 1 Kr 21,27-29; 2 Kr 1,6 = 2 Kr 1,17; 2 Kr 21,10-15 = 2 Kr 24,2; 23,26; 2 Kr 22,15-20 = 2 Kr 23,30.

61 Lk 4,21; Mt 11,10; Mk 9,12.13; Lk 18,31-33; 21,22; Mt 26,24; Mk 14,21; Lk 22,37; Mt 26,31, 53-56; Lk 24,25-27, 44-47; Iv 5,39-47; 13,18; 15,25; 17,12.

62 Možemo se pozvati ovdje na primjer na tekstove o "ispunjenju" u Mt 1,23; 2,5.6.17.18.23; 4,14-16; 8,17; 12,17-21; 13,14.15.35; 21,4.5; 27,9.10. Ovi tekstovi o "ispunjenju" ističu ispunjenje (1) mesijanskih proročanstava, (2) o odbacivanju doslovnog Izraela i (3) o misiji neznabošcima.

pojedinačnom ili odvojenom ili opetovanom. Svaki se istraživač Biblije mora čuvati od onih osobnih i subjektivnih prosudbi koje nisu u skladu s pravilnom procedurom proučavanja.

Procedura za identifikaciju proročkog ispunjenja mora se držati normi inspiracije. One su obvezatne zbog kontrole osobnog mišljenja onoga tko se bavi interpretacijom. U tom su slučaju kontekstualni i duhovni aspekti identifikacije normativnog karaktera. Da bismo ovo zorno prikazali, poslužit ćemo se s nekoliko primjera.

San iz Daniela 2 proriče da je Božje kraljevstvo kamen koji je udario u stopala kipa i razbio ga. Otuda proistječe pitanje je li kraljevstvo ustanovljeno prigodom prvog Kristovog dolaska ili će biti ustanovljeno o Njegovom drugom dolasku, ili se odnosi i na jedno i na drugo. Mogu se pronaći zagovornici svih triju mogućnosti. Kontekst Daniela 2 i detalji vezani uz "kamen" = "kraljevstvo" sadrže ključ za njegovo ispunjenje. Kontekst kazuje da je Daniel 2 san koji govori o svjetskoj povijesti, opisujući slikovito slijed četiriju svjetskih carstava čija se vrijednost smanjuje a utjecaj i moć rastu, dok se četvrto samo po sebi dijeli na djelomice jake i djelomice slabe prste. Božje će kraljevstvo biti ustanovljeno za vrijeme postojanja ovih prstiju.

Tekst sadrži sljedeća kazala koja se tiču pojave Božjeg kraljevstva.

1) *Vremenski element*. "... kamen... udari u kip, u stopala od željeza i gline te ih razbi." Daniel 2,34. To kazuje da Božje kraljevstvo dolazi *nakon* pojavljivanja četiriju carstava, a ne u vrijeme bilo kojega od njih. Ovo je još eksplicitnije izraženo u Danielu 2,44: "U vrijeme ovih kraljeva Bog nebeski podići će kraljevstvo." Izraz "u vrijeme ovih kraljeva" izražava vremenski element. Tko su ovi "kraljevi"? Striktno govoreći, nitko se osim Nabukodonozora ne spominje u Danielu 2. Sumnjivo bi bilo da se izraz "kraljevi" odnosi na četiri kraljevstva apsorbirana u Rim,⁶³ jer i u snu kraljevstva ostaju razdvojena. Daleko je vjerojatnije da se izraz "kraljevi" odnosi na diobu kraljeva⁶⁴ kako daje naslutiti 43. redak,

⁶³ E.J. Young, *The Prophecy of Daniel* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1949), str. 78; D. Ford, *Daniel* (Nashville, Tenn.: Southern Publishing Association, 1978), str. 99-100.

⁶⁴ J.A. Montgomery, *Daniel* (Edinburgh, 1927), str. 177; U. Smith, *Daniel and Revelation* (Nashville, Tenn.: Southern Publishing Association, 1944), str. 57; G.M. Price, *The Greatest of the Prophets* (Mountain View, Calif.: Pacific Press, 1955), str. 81;

a koje predstavljaju stopala i prsti. Na osnovi ovoga konteksta proistječe da se Božje kraljevstvo ustanovljuje u vrijeme nakon početka željezno-glinene faze, a koja još nije bila u tijeku za vrijeme Kristova boravka na Zemlji. Sljedeće se uporište nalazi u činjenici da svako carstvo ili kraljevstvo slijedi nakon nekog prethodnog. Prema tome za očekivati je da vječno kraljevstvo uslijedi nakon zemaljskih kraljevstava željezno-glinene faze, ali se ne kaže da će se pojaviti za vrijeme željezne rimske faze.

2) *Propast svjetskih kraljevstava*. Kamen satire sva svjetska kraljevstva: "Tada se smrvi najednom željezo i glina, mjed, srebro i zlato i sve postade kao pljeva na gumnu ljeti i vjetar sve odnese bez traga." Daniel 2, 35. Ideja posvemašnjeg uništenja što ga donosi kamen ponovno se ističe u 44. i 45. retku, gdje će kamen "razbiti i uništiti sva ona kraljevstva... te smrviti željezo, mjed, glinu srebro i zlato". Da je "kamen" trebao predstavljati ustanovljenje kršćanstva u Kristovo vrijeme, zar bi i svjetska kraljevstva u to vrijeme bila doslovce uništena? Svakako da ne bi. Iz tog su razloga interpretatori ovog stajališta prisiljeni sugerirati da je "udaranje u stopala simbolično",⁶⁵ a ne stvarno. Dosljednost onda zahtijeva da i ustanovljenje Božjeg kraljevstva bude simbolično, a ne stvarno. Uspon kršćanske Crkve, međutim, bio je stvarnost. Ukratko, slika raspada svjetskih kraljevstava koje uništava vječno kraljevstvo zahtijeva da se "kraj" (44. r.) prethodnog dogodi u vrijeme svršetka. Tada naglo i natprirodno nastaje novo doba s vječnim kraljevstvom.

3) *Božansko podrijetlo*. Treći ključ s pomoću kojeg se određuje kada se ispunjuje proročanstvo o kamenu ili Božjem kraljevstvu, stoji u vezi s njegovim podrijetlom. Tekst potvrđuje da "se odvali kamen a da ga ne dodirnu ruka" (Daniel 2,34), ili "se kamen s brijega odvalio a da ga ne dodirnu ruka" (45. r.). Čini se da se izraz "ruka" odnosi na ljudsko djelovanje ili aktivnost. Izvorište je vječnog kraljevstva, međutim, nešto drugo, a ne ljudska ruka. Ono je božanskog podrijetla. Crkvu je osnovao Krist s pomoću ljudi kao oruđa kojima je zadaća bila evangelizirati svijet. Nijedno od ovih oruđa nije uključeno u ustanovljenje Božjeg kral-

O. Plöger, *Daniel*, str. 53.

⁶⁵ Young, *Daniel*, str. 78; i drugi.

jevstva u vrijeme svršetka. Božje se kraljevstvo ustanovljuje na kataklizmičan način, bez ljudske ruke.

4) *Vječna trajnost*. Ovo Božje kraljevstvo "neće nikada propasti i neće prijeći na neki drugi narod". Daniel 2,44. Drugim riječima, "stajat će do vijeka" (r. 44c). Vječna opstojnost ovoga kraljevstva u oštroj je suprotnosti s ljudskim svjetskim kraljevstvima. "Dok su svjetska kraljevstva jedan za drugim preuzimali osvajači, ovo kraljevstvo nitko neće zauzeti na juriš."⁶⁶ Možda bi se ostvarenje ove emfaze moglo vidjeti kod ustanovljenja rane Crkve, ali će se daleko jasnije i nedvosmislenije obistinuti kod ustanovljenja Božjeg kraljevstva. Usp. Matej 26,29.

5) *Ispunjavanje cijele Zemlje*. Vječno kraljevstvo "postade veliko brdo te napuni svu zemlju". Daniel 2,35. Teško se može reći da se ideja o ispunjavanju "sve zemlje" može ostvariti u vrijeme utemeljenja kršćanstva. Sveopćenost vječnoga kraljevstva podudara se s kolapsom cijeloga kipa u vrijeme koje simbolizira uništenje svih neznabožackih kraljevstava svijeta kao preduvjeta ustanovljenja Božjeg kraljevstva na "svoj zemlji". Uništenje svih "ovih kraljevstava" svijeta (Daniel 2,44) oslobađa prostor za sveopće ispunjavanje cijele Zemlje Božjim kraljevstvom. I opet nema ni najmanjeg govora da će Božje kraljevstvo postojati usporedno sa svim "ovim kraljevstvima". Nasuprot, ono donosi kataklizmičan svršetak svjetskim kraljevstvima.

Na površinu izlazi nekoliko načela koji se tiču identifikacije ispunjenja:

a) Kontekst je čvrst i nužan vodič.

b) Temeljno je doslovno ispunjenje, osim ako postoji nadahnuti dokaz da je ono nedoslovno.

(c) Da bi ispunjenje bilo izvorno i valjano, moraju se uočiti sva obilježja prepoznavanja. Neće biti dostatno utvrditi da su se ispunili neki vidovi a da su drugi znaci prepoznavanja ostali neispunjeni.

U slučaju, primjerice, Daniela 9, 24-27 mora biti prisutan svaki element viđenja u predloženom ispunjenju ako postoji namjera da datičko ispunjenje ima biblijsku valjanost. Neki su komentatori sugerirali da se Daniel 9,24-27 ispunio u Antiohu IV Epifanu, a kao tip većeg ispunjenja u Isusu Kristu. Ako izuzmemo

⁶⁶ J.G. Baldwin, *Daniel* (Downers Grove, Ill.: Inter-Varsity Press, 1978), str. 93.

mnoge točke detalja i identiteta koje ulaze u okvir ovog pitanja, moramo se osvrnuti bar na jedan od čistih problema ovoga gledišta. Ako uzmemo Antioha Epifana, koji je umro 164. pr. Kr. - kao ispunjenje, nikada nećemo pronaći početak vremenskog razdoblja od 490 godina. Oni koji se pojavljuju sa sugestijom da obnova Jeruzalema (Daniel 9,25) započinje 594. pr. Kr.,⁶⁷ moraju isto tako priznati da takvo računanje daje tek 430, a ne 490 godina.⁶⁸ Ako bi se i 605. pr. Kr.⁶⁹ prihvatila kao najraniji ikad predloženi datum, "cijelo bi razdoblje trajalo još uvijek samo 441 g."⁷⁰

Pa kako se onda Antioh Epifan uopće može kvalificirati kao ispunjenje, kad se nikada ne uklapa (osim drugih vidova) u kronološki aspekt proročanstva od 490 godina? Ako je on ispunjenje Daniela 9,24-27, tada čovjek autora Daniela 9,24-27 mora optužiti "za kronološku pogrešku u računanju"⁷¹ ili za "pogrešku",⁷² jer smo prisiljeni izjaviti da "anđeo Gabriel ne stoji najbolje s kronologijom"⁷³.

Pristaše interpretacije o Antiohu Epifanu radije izjavljuju da je autor ili anđeo pogriješio nego oni. Nasuprot, doslovna, povijesna interpretacija ovoga ključnog proročanstva u Danielu savršeno se uklapa od 457. pr. Kr. do 34. po. Kr., i Mesijom Isusom Kristom, ispunjujući na vrlo upečatljiv način događaje iz posljednjeg dijela.⁷⁴ Ni jedno drugo ispunjenje ne odgovara svim datumima proročanstva. Stvar je opet ista.

Svaka specifikacija proročanstva mora se pronaći u ispunjenju ako postoji želja da se identifikacija ispunjenja smatra valjanom.

Uvjetovanost proročanstva. U biblijskom otkrivenju učinjeno je da ispunjenje proročanstva bude uvjetovano ili ovisno o ispunjenju putem određene vrste ljudi i žena koji isto imaju ugovor s Bogom. "Isus Krist isti je jučer i danas i zauvijek će biti isti"

67 L.F. Hartman i A.A. Di Lella, *The Book of Daniel* (Garden City, N.Y.: Doubleday & Company, Inc., 1978), str. 250.

68 Isto.

69 E. König, *Die Messianischen Weissagungen des Alten Testament* (Stuttgart: Chr. Belser U.G., Verlagsbuchhandlung, 1925), str. 311; M. Thilo, *Die Chronologie des Daniel-Buches* (Bonn: A. Schmidt, 1926), str. 14.

70 Hartmann i Di Lella, *Daniel*, str. 250.

71 Montgomery, *Daniel*, str. 393.

72 K. Marti, *Daniel* (Leipzig: J.C.B. Mohr, 1901), str. 73.

73 B. Duhm, *Israels Propheten*, 2. izd. (Tübingen: J.C.B. Mohr, 1922), str. 416.

74 G.F. Hasel, "The Seventy Weeks of Daniel 9,24-27", *Ministry* (May 1976), str. 1D-24D.

(Hebrejima 13,8) kad ima namjeru da spašava. Ali ni Krist ni Bog nisu nepromjenjivi kada je u pitanju reakcija na ljudske odgovore i pokajanje. Da se Bog stvarno može promijeniti, točno je zabilježeno u Izlasku 9,15 i 2. Kraljevi 20,1-5. kao i u slučaju grada Ninive.⁷⁵

Sva proročanstva koja po svojoj naravi ovise o ljudskim aktivnostima, ili su pak povezana s čovjekovim moralnim ponašanjem, sadrže element uvjetovanosti. Načelo uvjetovanosti jasno je postavljeno u Jeremiji 18,7-10: "Objavim li jednom kojem narodu ili kojem kraljevstvu da ću ga iskorijeniti, uništiti, razoriti, i taj se narod protiv kojeg sam govorio obrati od opačina i zloća, tada ću se ja pokajati za zlo koje mu bijah namijenio. Objavim li kojem narodu, ili kojem kraljevstvu da ću ga izgraditi i posaditi, a on stane činiti što je zlo u mojim očima, ne slušajući glasa mojega, pokajat ću se za dobro koje sam im obećao."

Koncept uvjetovanog proroštva ilustriran je u Jeremiji 26,12.13; 38,17.18; i u 42,10-17. Pavao je naglasio ovaj koncept: "Dakle, promatraj dobrotu i strogost Božju: strogost prema palima, a dobrotu Božju prema tebi ako ustraješ u dobroti jer inače ćeš i ti biti odsječen." Rimljanima 11,22.

Tako se, eto, mora "upamtiti da su i Božja obećanja i Božje prijetnje podjednako uvjetovani".⁷⁶ Uvjetovanost Božjih obećanja i prijetnji u vezi je s ljudskim odgovorom i sudjelovanjem u ovim obećanjima. Iz poštovanja prema Božjem milostivom planu spašenja za ljudsku djecu u cjelini, Bog pokreće unaprijed određeni plan koji će konačno uspjeti jer napokon Bog svime upravlja. Cijeli Novi zavjet uči da će se Krist ponovno vratiti, usprkos tomu što je Njegov dolazak odgođen. I Knjiga proroka Daniela uočava sigurnost Božjeg ustanovljenja Njegovog vječnog kraljevstva.

U vezi s tim istražimo obećanje ili navještaj da će Abraham dobiti Kanaansku zemlju. Uporišna izjava koja se tiče posjedovanja zemlje pojavljuje se u Postanku 12, 1-3. Abrahamu je bilo rečeno: "Idi iz zemlje svoje, i doma očinskog, u krajeve koje ću ti pokazati." (1. r.) Abraham je napustio Ur u bespogovornoj poslušnosti (Postanak 11,31) a zatim i Haran (Postanak 12,4.5) i pošao "u zemlju Kanaansku" (5. r.). Kad je stigao u Kanaansku

⁷⁵ Vidi G. F. Hasel, *Jonah: Messenger of the Eleventh Hour* (Mountain View, Calif.: Pacific Press, 1976), str. 63-67.

⁷⁶ ISM 67.

zemlju, Bog se Abrahamu javio u šekemu i obećao mu: "Tvome ću potomstvu dati ovu zemlju." (7. r.) Božansko obećanje da će Abrahamovo "sjeme", to jest njegovi "potomci", dobiti zemlju koja im je obećana, jedna je od ključnih tema Biblije.⁷⁷

Nakon što su se Lot i Abraham u miru razišli, Bog je rekao Abrahamu: "Oči svoje podigni... jer svu zemlju što je možeš vidjeti dat ću tebi i tvome potomstvu zauvijek." Postanak 13,14.15. U zavjetu koji je zatim učinio s Abrahamom (Postanak 15,7-21) Bog je sebe obvezao božanskom zakletvom da će dati "ovu zemlju u posjed" (7. r.)⁷⁸ Zavjetno obećanje "Tvome ću potomstvu dati ovu zemlju" ponovno je potvrđeno u 18. retku⁷⁹, te iznova osigurano Božjom zakletvom. Postanak 24,7; 50,24; Izlazak 33,1; Brojevi 10,29; 11.12; Ponovljeni zakon 1,8; 11,21; 31,23.

U drugome stadiju zavjeta s Abrahamom Bog je istaknuo: "Tebi i tvome potomstvu poslije tebe dajem zemlju u kojoj boraviš kao pridošlica - svu zemlju Kanaansku - u vjekovni posjed; a ja ću biti njihov Bog." Postanak 17,8.

Obećanje o zemlji opetovano je Abrahamovom sinu Izaku (Postanak 26,3), a koje je on onda prenio svome sinu Jakovu (Postanak 28,4) Kasnije je i sam Jakov čuo Boga da kaže: "Zemlju što je dadoh Abrahamu i Izaku, ja tebi predajem; i potomstvu tvojemu poslije tebe zemlju ću ovu dati" (Postanak 35,12) "u posjed zauvijek" (Postanak 48,4). Knjiga Postanka završava Josipovim riječima na samrtničkoj postelji, u kojima je sažeta nada utemeljena na Božjem opetovanom obećanju za koje je postojalo jamstvo da će biti vječan zavjet (Postanak 15,17) i ni manje ni više nego prisega koju je sam Bog izrekao (Postanak 15,7): "Ja ću evo naskoro umrijeti. Ali će se Bog zacijelo sjetiti vas i odvesti vas iz ove zemlje u zemlju što ju je pod zakletvom obećao Abrahamu, Izaku i Jakovu." Postanak 50,24.⁸⁰ Ovdje je zavjetno obećanje o zemlji

77 D.R. Hillers, *Covenant: The History of a Biblical Idea* (Baltimore: Johns Hopkins Press, 1969), str. 102; N. Lohfink, *Die Landverheissung als Eid. Eine Studie zu Gn 15* (Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk, 1967); L. A. Sniijders, "Genesis 15: The Covenant With Abraham", OTS 12 (1958): 261-279.

78 Božja je zakletva u skladu sa sizerenskim (superiornog -inferiornog odnosa) ugovorom: D.J. Wiseman, *Journal of Cuneiform Studies* 12 (1958):124-129; M.G. Kline, *The Structure of Biblical Authority* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1972), str. 124-126.

79 Kasni datum Knjige Postanka 15,7-18 u napisu L. Perlitta, *Bundestheologie im Alten Testament* (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1969) str. 85ff., i E. Kutsch, *Verheissung und Gesetz* (Berlin: Walter de Gruyter, 1972), str. 67, nije uvjerljiv. Vidi Lohfink, *Landverheissung*, str. 79.80.

iznova utkano u Božji poseban plan za Izrael, u plan koji se trebao ostvariti u budućnosti. Patrijarsima, izraelskim praocima, dano je obećanje da će dobiti zemlju u vlasništvo. Da se razumijemo, neko vrijeme i "oni sami su već živjeli u toj zemlji, ali nisu bili vlasnici te zemlje, to jest, obećanje još nije bilo ispunjeno".⁸¹ Obećanje je trebalo krenuti ka ispunjenju.

U otkrivenju što ga je Abraham dobio, a koje se odnosi na vrijeme u kom će se ispuniti obećanje dano u vezi s vlasništvom nad Obećanom zemljom, manifestira se Božja milost. Jedna od ključnih izreka Staroga zavjeta otkriva očevima Izraelaca da se Božje strpljenje prema stanovnicima Obećane zemlje produžuje, jer "mjera se zlodjela amorejskih još nije navršila". Postanak 15,16. Abrahamovi će potomci biti potlačeni i služiti će kao robovi "četiri stotine godina". Postanak 15,13. I nikakav konflikt ne postoji između brojke od "četiri stotine godina" i "četvrte generacije" (16. r.) zato što upotrijebljeni izraz za "generaciju" (*dor*) može značiti trajanje, vremenski razmak, životni vijek,⁸² od kojih je stotinu godina konzervativni ekvivalent u patrijarhalnom kontekstu. Ovo vremensko odmicanje ispunjenja obećanja bilo je dio Božjeg plana po kojemu Bog usmjerava cjelokupnu povijest prema cilju što ga je sam postavio.

Vrijeme ostvarenja obećanja započelo je još za Mojsijeva i Jošua života. Knjiga Izlaska potanko priča o pripremi Mojsija za izraelskog osloboditelja, o oslobođenju, o zavjetu na brdu Sinaj, o lutanju divljinom, o uputama za gradnju svetišta, o otpadu, te o obnovi zavjeta. Mojsijevi oproštajni govori zabilježeni su u knjizi Ponovljeni zakon. Veliki vođa podsjetio je izraelski narod na božanske zapovijedi: "Eto, pred vas stavljam ovu zemlju. Idite, dakle i zauzmite zemlju." Ponovljeni zakon 1,8. Zatim je Mojsije iznova ispričao kako su zauzeli transjordanski teritorij od Amorejaca, kraljeva Hešbona i Bašana. Ponovljeni zakon 2,26-3,11; usp. Brojevi 21,21-35. Prije no što je umro Mojsije je postavio Jošuu kao svoga nasljednika. Ponovljeni zakon 34,9. Mojsiju je

⁸⁰ Vidi Post 24,7; Izl 33,1; Br 10,29; 11,12; 14,23; Pnz 1,8; 10,11; 11,21; 31,23; 34,4; Jš 1,6; 21,43; Suci 2,1.

⁸¹ G. von Rad, *Genesis: A Commentary* (Philadelphia: The Westminster Press, 1961), str. 245.

⁸² W. Baumgartner, *Hebräisches und Aramäisches Lexikon zum Alten Testament* (Leiden: Brill, 1967), str. 209; cf. W.F. Albright, "From the Patriarchs to Moses", *Biblical Archaeologist* 36 (1973), 15f.

bilo zabranjeno da izraelski narod uvede u zemlju koja se nalazila na drugoj obali Jordana. Brojevi 20,12.

Mojsijeva smrt označila je početak osvajanja Obećane zemlje. Jošua 1,1-9. Čudnovati prijelaz preko Jordana bio je vidljivi dokaz Božje stalne prisutnosti i Njegove nakane da im podari Obećanu zemlju. Jošua 3,1-17. Kad se približila i Jošua smrt (Jošua 23,1.14), Bog je Izraelu već dao "svu zemlju za koju se zakleo da će je dati ocima njihovim. Primili su je u posjed i nastanili se u njoj... Od svih obećanja što ih je Jahve dao domu Izraelovu nijedno ne osta neispunjeno. Sve se ispunilo." (Jošua 21,43-45; usp. 23,14.)

Premda je "ostatak onih naroda" (Jošua 23,12) još uvijek bio među njima, njihova moć bila je toliko slaba da nisu predstavljali nikakvu opasnost po Izrael dokle god bi Izraelci bili vjerno privrženi svome Bogu (Jošua 23,11-13). Bez obzira na to što su dijelovi zemlje ostali u rukama neznabožackih naroda (Jošua 13,1-6), obećanje je ostvareno, jer Bog nije obećao trenutačno uništenje Kanaanaca, već njihovo postupno istrebljenje (Postanak 23,29.30; Ponovljeni zakon 7,22; usp. Suci 2,1.2; 3,1.2; Kraljevi 17,17.18). Svemoćni je postupao u skladu sa svojom vlastitom prirodom i započeo ispunjavati svoje obećanje.

Postavlja se pitanje je li obećanje o zemlji dano Izraelcima doživjelo svoje ispunjenje. Odgovor možemo naći samo ako uz određeni stupanj pouzdanosti uspijemo odrediti prostor koji je Obećana zemlja pokrivala. Zemlja koja je obećana patrijarsima i njihovim potomcima poistovjećuje se obično s "kanaanskom zemljom" (Postanak 12,5; 17,8; Izlazak 6,4; Levitski zakonik 25,38; Ponovljeni zakon 32,49)⁸³ a što, čini se, odgovara po prilici prostoru Sirije i Palestine,⁸⁴ zemlji zapadno od Jordana, a moglo bi se odnositi i na Bašan na istoku.⁸⁵ Dobro poznati izraz "od Dana do Beer šebe" (Suci 20,1; 1. Samuelova 3,20) jest uopćeni opis iz kasnijeg vremena koji se koristio za prostor od sjevera do juga.

⁸³ Y. Aharoni, *The Land of the Bible: A Historical Geography* (Philadelphia: The Westminster Press, 1967), str. 61-70.

⁸⁴ K.A. Kitchen, "Canaan, Canaanites", u *The New Bible Dictionary*, ur. J.D. Douglas, 2. izd. (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1967), str. 183; S.H. Horn, ur., "Canaan", *S.D.A. Bible Dictionary*, (Washington, D.C.: Review and Herald, 1960), str. 169.

⁸⁵ A.R. Millard, "The Canaanites", u *Peoples of Old Testament Times*, ur. D.J. Wiseman (Oxford: Clarendon Press, 1973), str. 33.

Postanak 15,18-21 sadrži prvi od vrlo širokih opisa Obećane zemlje. Ona se trebala prostirati "od Rijeke u Egiptu, do Velike rijeke, rijeke Eufrata: do zemlje Kenijaca, Kenižana, Kadmonaca, Hetita, Perižana, Refaimaca, Amorejaca, Kanaanejaca, Girgašana i Jebusejaca". Južna granica Obećane zemlje jest "rijeka u Egiptu". "Ovaj izraz, dakako, označuje rijeku Nil."⁸⁶ Sjeveroistočna granica je "rijeka Eufkrat". Tako prostor Obećane zemlje pokriva teritorij od Eufrata na sjeveroistoku "do ulaza u Hamat" (Brojevi 34,8; usp. Ezekiel 47,15; 18,1.) na sjeveru (što još nije dovoljno razjašnjeno) do Velikog mora (Mediterranskog) na zapadu (Brojevi 34,6; Jošua 15,12; usp. Ezekiel 48,28) do Rijeke u Egiptu (Postanak 15,18) ili do "Egipatskog potoka" (Brojevi 34,5; Jošua 15,4,47) podjednako na jugu i u pustinji (Izlazak 23,31; Ponovljeni zakon 11,24; Jošua 1,4) na istoku.⁸⁷ Na osnovi ovoga opisa čini se da Obećana zemlja uključuje teritorij i Transjordanije i Cisjordanije, od Nila do Eufrata. Postanak 23,31; Ponovljeni zakon 1,6-8; Jošua 1,2-4.

A sada se možemo vratiti glavnome pitanju koje se odnosi na potpuno ispunjenje obećanja o zemlji. Ne može se reći da je do potpunog ispunjenja došlo u vrijeme Jošue i sudaca. Na vrhuncu svoje ekspanzije Izraelci su bili u vrijeme Davida. Njihovo kraljevstvo protezalo se od Labohamata i libanonske granice na sjeveru (2. Samuelova 8,1-18; 10,1-19; itd.) do Egipatskoga potoka na jugu, od pustinje na istoku (1. Ljetopisa 19,1-19) do Sredozemnog mora na zapadu. Za Salomona se kaže da je vladao nad "svim carstvima od Eufrata do zemlje Filistejske i do međe Egipatske", (Kraljevi 4,21) to jest do Egipatskog potoka (1. Kraljevi 8,65). Stari zavjet ne poznaje vrijeme u kom je obećanje bilo bliže ispunjenju.

Činjenica da je David osvojio ove zemlje ne znači da su one postale njegovo ili Salomonovo vlasništvo. Premda su pokoreni narodi svedeni na status vazala koji plaćaju danak (1. Kraljevi 4,21), ili pak im je nametnuta teška tlaka (1. Kraljevi 9,21; 2. Ljetopisa 8,7.8) nije poznato da je Izrael ikada ostvario potpunu kontrolu nad teritorijem na krajnjem jugu uz Nil ili da su Izraelci pripojili gradove Tir i Sidon koji su se nalazili na teritoriju Ašero-

⁸⁶ E.A. Speiser, *Genesis* (Garden City, N.Y.: Doubleday & Company, Inc., 1964), str. 114; cf. Lohfink, *Landverheissung*, str. 76. Drugi tekstovi upućuju na "Egipatski potok" (Br 34,5; Jš 15,4,47; 1 Kr 8,65; Iz 27,12), koji se obično identificira s velikim Wadi el-'Arish što utječe u Sredozemno more oko 50 kilometara južno od Rafie.

⁸⁷ P. Diebold, *Israels Land* (Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH, 1972), str. 151.

vog plemena (Jošua 19,28.29: Suci 1,31). Očito je onda da zemlja za koju su patrijarsi dobili obećanje nikada nije postala stvarnost. A zašto nije postala stvarnost?

Nesklad između obećanja i potpunog ispunjenja ne leži u nekoj Božjoj nemoći ili nedostatku dobre volje, već u pomanjkanju poslušnosti od strane Izraelaca. "Potpuno ispunjenje obećanja neodvojivo je povezano uz vjernost Izraela prema Bogu."⁸⁸ Izrael je već od početka na različite načine iskazivao neposluh. "Jer su činili što je zlo u mojim očima.... od dana kad su njihovi oci izišli iz Egipta." 2. Kraljevi 21,15 RSV. Usp. Ponovljeni zakon 1,26. Zbog vlastite nevjernosti iskliznulo im je iz ruku Božje obećanje. Nije Bog zakazao; zakazao je Njegov narod. Propustili su da stvore uvjet uz koji su mogli iskusiti puninu božanskog obećanja.

Postojalo je zajedničko pogrešno shvaćanje da je zavjetno obećanje o zemlji, dano Abrahamu jednostrano⁸⁹ i bezuvjetno⁹⁰. Točno je da prvi stupanj sklapanja zavjeta (Postanak 15,7-18) ne govori o tome kako se Abraham mora ponašati, ali drugi stupanj (Postanak 17,1-27) jasno govori da se Abraham i njegovi potomci moraju "držati" zavjeta (rr. 9,10) te da postoje obveze koje netko može "prekršiti" (14. r.). Abrahamova poslušnost, koja se očitovala u tome da nije poštedio svoga sina, održala je obećanje na snazi. Postanak 22,16-18. "A zato što je Abraham slušao moj glas i pokoravao se mojim zapovjedima, mojim zakonima i odredbama" (Postanak 26,5 RSV), Gospodin će izvršiti svoju zakletvu i dati Abrahamovim potomcima "sve ove krajeve" (3. r.). Premda Abraham nije, kao nagradu za svoju poslušnost, doživio ispunjenje obećanja o obećanoj zemlji,⁹¹ njegova je poslušnost održala obećanje na snazi. Ne može se ostvariti obećanje o zemlji bez lojalnosti prema Bogu. Obećanje o zemlji je uvjetno.

Uvjet za ispunjenje nasljeđa Obećane zemlje jest poslušnost prema Bogu. Oni koji preziru Gospoda, neće vidjeti Obećane zemlje (Brojevi 14,23); oni koji odbijaju slijediti Gospodina, u cijelosti

88 C.F. Keil, "Judges", *Commentary on the Old Testament* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1949), str. 216.

89 Hillers, *Covenant*, str. 103, tvrdi da zavjet s Bogom "obvezuje samo Boga".

90 E.H. Maly, "Genesis", u *The Jerome Biblical Commentary* (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc., 1968), str. 20: "Zavjet je unilateralan, neuvjetovan s Abramove strane."

91 M. Weinfeld, "b rith", *Theological Dictionary of the Old Testament* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1975), 2:270, 271.

će podijeliti istu sudbinu (Brojevi 32,11.12; Ponovljeni zakon 1,35.36).

Ako budu bili buntovnici, Izraelci će izgubiti pravo na blagoslove i iskusit će Gospodinova prokletstva. Ponovljeni zakon 11,26-31. Moglo bi se čak dogoditi da izgube vlasništvo nad Obećanom zemljom. Ponovljeni zakon 28,63-68; usp. 31,20-22.⁹² Zavjet sklopljen između Boga i naroda je uvjetne naravi. Levitski zakonik 26,1-46. Uvjetni aspekti Božjeg zavjeta⁹³ i Njegova obećanja oštro su izraženi u kontrastu između izraza "ako" kad je u pitanju poslušnost (3. r.) i izraza "ako", odnosno "ako ne", kad je u pitanju neposlušnost (rr. 14,15,18,21,23,27.) "Ako me ni tada ne poslušate, nego mi se i dalje budete suprotstavljali,... zemlju ću ja pretvoriti u zgarište... Vas ću rasijati po narodima." Levitski zakonik 26,27-33, RSV; usp. Ponovljeni zakon 27,9.10; Jošua 23,15-16; Suci 2,1-5. Sedam stoljeća kasnije, 722. pr. Kr., izraelski Bog dopustio je konačno ispunjenje ovih prijetećih kazni na sjeverno izraelsko kraljevstvo (2. Kraljevi 17,7-18), a stoljeće i pol iza toga Juda je odvučen iz Obećane zemlje i rasijan diljem Neobabilonskog Imperija (19. r.).

Prognanstvo staroga Izraela nije značilo svršetak Božjeg plana za Njegov narod. Bog im je održavao nadu u obnovu i povratak u njihovu zemlju. Izaija je prerekao da će "Gospodin pružiti svoju ruku po drugi put da sakupi ostatak koji je preostao od njegovog naroda u Asiriji, Egiptu, Patrosu, Etiopiji, Elamu, Šinear-u, Hamatu i na morskim otocima... i skupiti Judi raspršene sa sva četiri kraja zemlje." Izaija 11,11.12 RSV.

Zamijetite da ovo obećanje samo navješćuje spasenje ostatka iz Izraela⁹⁴, za razliku od *prvoga puta* kada je cijeli Izrael bio spašen iz egipatskog ropstva.⁹⁵ Izraz "po drugi put" ne odnosi se na buduće okupljanje ili na sadašnji povratak Židova u izraelsku državu jer nabrojana mjesta i zemlje su teritoriji na koje su Izraelci odvedeni kao babilonski i asirski zarobljenici. Izraz "četiri

⁹² Kline, *The Structure of Biblical Authority*, str. 126.

⁹³ Isto, str. 146. Autor ističe da je čovjekova odgovornost temeljna pretpostavka zavjetnih uvjeta. D.J. McCarthy, *Old Testament Covenant: A Survey of Current Opinions* (Richmond, Va.: John Knox Press, 1972), str. 3. ističe da "svi zavjeti ili ugovori imaju svoje uvjete".

⁹⁴ G.F. Hasel, *The Remnant*, 2. izd. (Berrien Springs, Mich.: Andrews University Press, 1974), str. 339-348. S. Erlandsson, "Jesaja 11,10-16 och des historiska bakgrund", *Svensk Exegetisk Ars bok* 36 (1971):24-44.

⁹⁵ E.J. Joung, *The Book of Isaiah* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1965), 1:394.

kraja zemlje" označuje četiri strane svijeta koje odgovaraju teritorijima nabrojenim u 11. retku. Prema tome okupljanje "po drugi put" jest ono koje se dogodilo u perzijsko vrijeme nakon babilonskog ropstva. Ovo se proročanstvo⁹⁶ obistinilo s povratkom prognanika, kako je zapisano u Ezrinoj knjizi.

I prorok Jeremija imao je jasnu poruku, a ona je bila odjek Izaijinog proročanstva koje se odnosilo na božansku obnovu svoga naroda. On je izjavio: "...da obitavaju u zemlji svojoj". Jeremija 23,8. Sam Bog je izjavio: "Ja ću obnoviti njihov imetak." Jeremija 32,44 RSV. Ovo se odnosi na davno obećanje dano patrijarsima: "Boravit ću s vama na ovome mjestu, u zemlji koju sam dao vašim ocima zauvijek." Jeremija 7,7 RSV. Ova obećanja o povratku i obnovi zasnivaju se na zavjetnom odnosu. "Ja ću biti vaš Bog, a vi ćete biti moj narod." Jeremija 7,23 RSV; usp. 11,4; 24,7; 30,22; 31,33. Na ova obećanja treba gledati u svjetlu njihove prošlosti obilježene propustima na koje je detaljno upozorio Izaija (Izaija 40,2; 42,24; 50,1; 54,7.8), a koji je isto tako naglasio ponovnu uspostavu izravnog zavjetnog odnosa s Bogom (Izaija 55,3-5; 54,9.10; 42,6; 49,8). I Jeremija je istaknuo stalni međuodnos između obnove u fizičkom smislu, i obnove unutarnjeg života naroda. Bez unutarnje obnove zasnovane na novom zavjetu "u duši njihovoj" (Jeremija 31,33 RSV) i zapisane u njihovom srcu (Jeremija 31,31-34), neće doći do izvorne obnove ni u fizičkom smislu. Novi će zavjet dati novi narod.

Ovaj pregled izraelske povijesti kazuje da je ispunjenje zavjetnih obveza bio uvjet, generaciji Izlaska i njihovim potomcima, za primanje i posjedovanje Obećane zemlje. Pomanjkanje poslušnosti Božjoj izraženoj volji - da žive prema uvjetima zavjeta - sprečavao je Izrael da ne iskusi potpuno ispunjenje Božjeg obećanja o zemlji; napokon, zbog svoje neposlušnosti izgubili su zemlju koju su nastavali.

I obnova Obećane zemlje, onakva kakvu su opisivali Izaija i drugi proroci, bila je uvjetovana. I novi zavjet (Jeremija 31,31-34) postavlja uvjete: Zakon mora biti zapisan u srcu (R. 33). Pokajanje je uvjet da se Obećana zemlja dobije i zadrži u posjedu. Jeremija 25,5; usp. 24,8-10; 35,15; Ponovljeni zakon 1,8. "Poravnite svoje putove i djela svoja pa ću boraviti s vama na ovome mjestu." Je-

⁹⁶ Vidi također Iz 43,5.6; 45,13; 49,9-13.22-26.

remija 7,3 RSV; usp. 18,11; 22,3-5. Ova su mnogobrojna obećanja o obnovi u Jeremiji⁹⁷ i drugim starozavjetnim prorocima uvjetovana izrazima "ako" kad je riječ o poslušnosti (Jeremija 17,24.25; 18,8; usp. Zaharija 6,15) te izrazima "ako ne" kad je riječ o neposluhu (Jeremija 17,27; 18,10; 22,5)

Dosljedno je biblijsko učenje koje se odnosi na Božji plan da Izrael dobije Obećanu zemlju i da je obnovi. Hoće li Izrael posjedovati Obećanu zemlju ovisilo je o vjernosti naroda Bogu svome zavjetniku. Obraćanjem cijelim srcem Bogu i postojanom poslušnom službom božanskoj vjernosti i obilnoj milosti, Izrael bi udovoljio uvjetima za primanje Obećane zemlje. Obećana je zemlja Božji dar, no ne može se dobiti a da ne primimo i Božanskog darivatelja.

Budući da danas nijedan narod Bliskog istoka ne ispunjava potrebne uvjete za dobivanje Obećane zemlje, teško da bismo mogli doći do zaključka da je već fizički ispunjeno bilo koje od starozavjetnih obećanja koje se odnosi na obnovu, ili da je u naše vrijeme u tijeku ostvarenje nekog od njih. Pa ipak Božji plan nije promašen. Novi zavjet otkriva kako će Bog ostvariti svoje namjere na osnovi novog zavjeta s novim Božjim Izraelom. Rimljanima 2,28; 4,13-25; 9-11; Galaćanima 5,6; Kološanima 2,11.

Židovi i neznabošci sačinjavaju novi Božji Izrael. Oni će primiti nebeski Jeruzalem (Otkrivenje 21,2) i naslijediti nebeski Kanaan. Tradicionalna se ograničenja teritorija i etničke homogenosti u Novom zavjetu nadilaze i pretvaraju u sveopće ispunjenje⁹⁸ velikih razmjera; u potpuno otkupljenje na novom Nebu i na novoj Zemlji. Efežanima 1,10; 1. Solunjanima 4,17; 2. Petrova 3,13.

Dublje značenje. Dublje značenje Pisma može biti određeno, sugerirano ili uključeno u riječi nadahnutih pisaca; kadšto može sadržavati Božje namjere koje nadahnutom piscu nisu poznate. Kad govorimo o dubljem značenju Pisma, ne mislimo na nešto strano i tuđe doslovnom značenju.

Mogućnost dubljeg značenja Pisma zasniva se na prirodi biblijskog otkrivenja i nadahnuća. A budući da Biblija ima Boga

⁹⁷ Jr 23,1-8; 24,4-7; 30,8.9.18-21; 31,27.28; 32,6-44.

⁹⁸ H.K. La Rondelle, "Interpretation of Prophetic and Apocalyptic Eschatology", u *A Symposium on Biblical Hermeneutics*, ur. G.M. Hyde (Washington, D.C.: Review and Herald, 1974), str. 225-249.

za Autora, premda su je pisala nadahnutu ljudska oruđa, božanski Autor predvidio je bližu i dalju budućnost onako kako to ne bi mogao nijedan ljudski pisac. Bog je bio upoznat s budućnošću i njezinim potrebama kad je nadahnjivao pisce, premda možda svaki od njih nije razumio implikacije svega što je napisao.

Ideja dubljeg značenja zasniva se na razumijevanju da u biblijskim riječima iz prošlosti Bog govori sadašnjosti i ima namjeru da čitatelj Pisma u njima pronade dubinu značenja koje nadilazi lokalne i ograničene okolnosti vremena u kom su one zapisane. Zbog činjenice da je Biblija knjiga za sva vremena i sve ljude i da je ona siguran putokaz k Nebu, moramo uvažiti dublje značenje Pisma. Dublje značenje Pisma u kom je skrivena Božja namjera, a u većem ili manjem stupnju poznata ili nepoznata ljudskom piscu, otkriva se kad proučavamo Bibliju u svijetlu sljedećeg nadahnutog otkrivenja. Međutim, nedvojbeno treba ostati pri tvrdnji da je dublje značenje Pisma, onakvo kakvo se dade vidjeti u nadahnutom tekstu, značenje koje počiva u samom biblijskom tekstu; dublje značenje koje je razložio neki kasniji nadahnuti pisac ne predstavlja neku tuđu ili čudnu reinterpetaciju izvornog nadahnutog pisca.

Staroga su datuma pokušaji da se otkrije dublje značenje Pisma. Sami biblijski pisci spoznali su da se dublje značenje skriva u riječima onih koji su prije njih pisali pod nadahnućem. Govoreći o dubljem značenju mesijanskog navješćaja Petar je napisao: "Ovo su spasenje istraživali i ispitivali proroci koji su prorekli vama određenu milost. Dok su ispitivali na koje i kakvo je vrijeme upućivao Kristov Duh - koji bijaše s njima - kad je naprijed navješćivao Kristu određene patnje i proslavljenje što će doći poslije njih, bijaše im objašnjeno da nisu za same sebe, nego za vas iznijeli ono što su vam sada, uz pomoć Duha Svetoga što je poslan s neba, objavili propovjednici Radosne vijesti i u što anđeli žele zaroniti." 1. Petrova 1,10-12 NASB. "Proroci kojima su otkriveni ovi veliki prizori čeznuli su da razumiju njegov puni smisao."⁹⁹

Čak se i sam Krist potrudio da uputi na dublje značenje i puni smisao Pisma kad je razgovarao s učenicima iz Emausa, kako je zapisao apostol Luka: "Nato im on reče: 'O ljudi bez razu-

⁹⁹ PK 731.

mijevanja i spore pameti za vjerovanje svega što su proroci govorili! Zar nije trebalo da to Mesija pretrpi da uđe u svoju slavu? I poče od Mojsija te, slijedeći sve proroke, protumači im što se na njega odnosilo u svim Pismima." Luka 24,25-27 NASB. Nadahnuti pisci, to jest proroci, "nisu u cijelosti razumjeli smisao otkripenja koja su im bila povjerena".¹⁰⁰ Preveli su na ljudski jezik božanske misli koje su im bile upućene. Ponekad su, međutim, imali tek moglovitu predodžbu o dubini značenja i potpunijem smislu onih misli uz pomoć kojih je Bog izabrao da komunicira s budućim generacijama. Tako su uz pomoć božanske objave znali da svojim pisanjem služe ne samo svome vremenu nego čovječanstvu svih vremena.

Zdrava načela interpretacije vode k razumijevanju i onoga što je ljudski pisac mislio i onoga što je Bog namislio prenijeti kroz riječi ljudskog pisca. Stoga mora postojati način određivanja dubljeg značenja Pisma iskazanog izrazima kojima je Bog želio komunicirati. Budući da Bog otkriva svoje misli, i budući da On nadahnjuje ljude da te istine pretoče u Pisanu riječ, Bog može kroz daljnje objave otkriti ono što je namjeravao prenijeti u ranijim dijelovima Biblije. Tako jedini način da se odredi dublji smisao dolazi kasnije kroz sljedeću božansku objavu koju su zabilježili nadahnuti pojedinci. Kad govorimo o sljedećem otkrivenju, glavni primjer takve objave mogao bi se nalaziti u kasnijem nadahnutom dijelu same Biblije. Primjerice, Novi zavjet bi mogao otkrivati dublje značenje teksta Staroga zavjeta. Budući da su se tijekom starozavjetnog razdoblja stalno pojavljivale Božje objave, sami kasniji dijelovi Staroga zavjeta mogu otkriti dublje značenje i potpuniji smisao nekog ranijeg dijela Staroga zavjeta.

Kad govorimo o daljnjem otkrivenju ne bismo trebali tvrditi da je Sveti Duh prestao prosvjetljivati umove i onih pojedinaca čija otkrivenja nisu ušla u kanon Pisma. I Stari i Novi zavjet poznaju proroke, imenovane i bezimene, koji su dobili otkrivenja uz zadaću da savjetuju, upućuju, opominju i ohrabruju, a čije riječi nisu bile zapisane niti su ušle u kanon Pisma.

Isto tako, po svršetku biblijske ere, kad je biblijski kanon već bio zaključen, Sveti Duh nije prestao prosvjetljivati razumijevanje i otvarati um iskrenih istražitelja istine da dosegnu du-

¹⁰⁰GC 344.

bine Božje nadahnute Riječi. Kad je Isus obećao Utješitelja, rekao je: "A kad dođe on, Duh istine, uvest će vas u svu istinu: ... jer će uzeti od onoga što je moje i to objaviti vama." Ivan 16,13 NASB. Sveti Duh će ispuniti obećanje, naime radit će tako sve do svršetka vremena.

Pavao se za vjernike u Efezu molio: "Da vam Bog našega Gospodina Isusa Krista, Otac slave, dadne duha mudrosti i otkrivenja da ga potpuno upoznate: da vam dadne prosvijetljene oči vašeg srca da uvidite koliku nadu pruža njegov poziv, koliko bogatstvo slave krije njegova baština među svetima." Efežanima 1,17.18 NASB. Pavao je ovdje izrazio vjerovanje da će Bog i dalje voditi zajednicu vjernika u razumijevanju božanskog otkrivenja.

Kad Sveti Duh prosvijetli vjernikov um, tad Bog pruža ovo osobno vodstvo. Osoba koju je prosvijetlio Sveti Duh uvijek je vezana uz pisanu objavu, a ondje gdje se može primijeniti i na potonje objave koje otkrivaju dublje značenje nekog prethodnog ulomka, nalazio se on u Starom ili Novom zavjetu. Onaj tko je *prosvijetljen* Svetim Duhom nije nadaren darom nadahnuća. No onaj koga je *nadahnuo* Sveti Duh i tko posjeduje dar "duha proroštva" (Otkrivenje 19,10) može otkriti dublje značenje biblijskog otkrivenja.

Ukratko, siguran vodič k dubljem značenju teksta jest nadahnuti pisac koji pokazuje da biblijske riječi danog ulomka imaju dublje značenje. Za individualnog istraživača Božje Riječi ovaj je kriterij obrana od subjektivizma.

Moramo dodati još dva temeljna razmatranja. Prvo razmatranje prihvaća činjenicu da je dublje značenje već inherentno i da je sadržano u riječima nadahnutog ljudskog posrednika; dublje značenje mora na ovaj ili onaj način biti homogeno s doslovnim smislom.

Drugo temeljno značenje prepoznaje da se dublje značenje i potpuniji smisao biblijskog teksta jedino može uočiti u svjetlu sljedećeg otkrivenja kroz nadahnute osobe. Od presudnog je značaja inzistiranje na nadahnutim osobama, jer ono sprečava padanje u mističnu i simboličnu egzegezu, u koju su pali crkveni oci srednjeg vijeka; od presudnog je značaja i iz samog razloga što je Bog onj koji daje početnu objavu putem nadahnuća i opet se koristi nadahnućem da bi nas doveo do potpunog značenja i smisla izvorne nadahnute Riječi.

A sad ćemo proučiti nekoliko primjera pojedinih tekstova koji imaju dublje i potpunije značenje od onog kojeg su poznavali izvorni pisci. Ovi primjeri nisu temeljiti, ali su reprezentativni.

1) *Tipologija i dublje značenje*. Ne smijemo brkati tipologiju s alegorijom. Alegorija je imaginativna; ona ne reflektira povijesni smisao teksta već ga tretira s neobuzdanom slobodom. Tipologija se, nasuprot, zasniva na povijesnim vezama i oslanja se uz povijesni smisao Pisma.

Objekt tipološke interpretacije mogu jedino biti povijesne činjenice, kao što su osobe, radnje, događaji i ustanove; riječi i opisi uključeni su u onolikoj mjeri uolikoj se bave povijesnim činjenicama.

Tako je, prema definiciji, tipologija dubljeg značenja u Pismu koje dolazi do izražaja u stvarima kao što su osobe, radnje, događaji, ustanove i mjesta u Pismu koja u skladu s namjerom božanskog Autora, navješćuju buduće događaje. Dublje značenje koje se manifestira u tipologiji može se vrlo pravilno razabrati uz pomoć ostale nadahnute objave.

U Starome zavjetu čovjek može naći oblik tipologije koja uključuje odnos između početka i kraja. Izaija je govorio o eshatološkom povratku u raj. Izaija 11, 6-8; 65, 17-25. Hošea se osvrnuo na zborovanje Izraela u pustinji i pokazao da je to trebao biti tip obnovljenog Izraela. Hošea 2, 14-16. Stjepan je u Novome zavjetu uputio na Mojsija kao na drevni tip Isusa, "Otkupitelja". Djela 7, 20-40.

U 1. Korinćanima 10, 1-13 apostol Pavao je rabio tipologiju izgrađenu na Izlasku; cjelokupno iskustvo Izlaska jest tip. 1. Korinćanima 10, 11. Ovaj je redak važan za postojanje tipologije u Pismu. Pavao je izjavio da je Bog, Gospodar povijesti i onaj koji je nadahnuo biblijske pisce, htio da povijest Staroga zavjeta posluži za pouku, opomenu i da bude od koristi duhovnom Izraelu - novom Božjem narodu koji će živjeti u posljednjim danima prije slavnog dolaska Gospodina Isusa Krista. Svaki bi vjernik trebao pročitati u Pismu, pa čak i u starozavjetnoj povijesti, Božju poruku koja mu je upućena. Pavao je uputio na dublje značenje skriveno u starozavjetnoj povijesti.

Pashalno janje tip je Krista. Ivan 19, 36. Brončana zmija koja je bila podignuta u pustinji tip je raspetoga Krista. Ivan 3, 14.

Izlazak je tip krštenja. 1. Korinćanima 10,2. Jonin boravak u trbuhu ribe tip je Isusovog boravka u grobu. Matej 12,40. Adam je bio tip Krista. Rimljanima 5,14. Mogli bismo nabrojati sve veći broj ovakvih primjera.

Sjajan primjer tipologije nalazi se u Mateju 2,15, gdje je Isus predstavljen kao ispunjenje proročke izreke iz Hošee 11,1. Tekst u Hošei odnosi se na Izlazak i na Izraela. Nadahnuti citat teksta iz Hošeine knjige kazuje da se njegovo dublje značenje ispunilo u Isusu Kristu. To znači da je Isus antitip Novog Izraela. Kao što je stari Izrael stavio sebe u Božje ruke, tako se i Isus potčinio svim Božjim riječima, a one su se ispunile u Njegovoj vidljivoj zemaljskoj službi. Tako se u tipološkom smislu, riječi iz Hošee 11,1 odnose na Isusa: Izrael je bio Božji sin i Isus Krist je Božji Sin.

Korelacija između tipa i antitipa je skripturalnog podrijetla; i jedan i drugi koriste se unutar Starog zavjeta kao i između dvaju zavjeta. Najsigurniji vodič za prepoznavanje tipologije jest oslanjanje na stvari koje su nadahnute osobe identificirale kao tipove. Teško bi bilo bez ovakvog vodiča kontrolirati sklonost k ljudskoj nepokvarenosti. Crkveni oci, primjerice, koji su se ravnali prema identitetu Melkisedeka kao prema tipu Krista (kako je jasno identificiran u Hebrejima 7,3) poistovjetili su Melkisedekovo iznošenje kruha i vina iz Postanka 14,18 s kršćanskom euharistijskom žrtvom.

Odnos između tipa i antitipa očituje se u dvjema različitim razinama percepcije. Tek kad se pojavi antitip i smisao tipa postaje jasno uočljiv. To znači da je tip uvijek nerazumljiv. Antitip, zauzvrat, otkriva punu važnost onoga što je sadržano u tipu; dublje značenje izraženo u tipologiji nalazi se na osnovi šireg konteksta nadahnutih pisaca. Pogrešno bi bilo smatrati da je tipološka sveza nešto što dolazi kasnije. Bog kao Autor Pisma ustanovio je već na samome početku tipološku svezu kako bi se tekst koji sadrži tip mogao tretirati kao mig i kao prethodna božanska predlika onoga što se kasnije jasno prepoznaje kao antitip. Tipologija je manifestacija načela prema kome neki tekstovi imaju pravo dublje značenje. Ona je hermeneutička kategorija čiji se temelji nalaze u samoj Bibliji.

2) *Proročko ispunjenje i dublje značenje.* Prvi od citata koji govore o ispunjenju jest onaj iz Mateja 1,23. Ovdje pisac izjavljuje

da se Marijino djevičansko začeće dogodilo kako bi se ispunilo ono što je Bog rekao preko proroka: "Evo začet će djevica i roditi sina, i nadjenut će mu ime Emanuel." Izaija 7,14 RSV.

Brižljivo ispitivanje Izaije 7,14 pokazuje da se izvorni citat tiče rođenja djeteta kraljevske loze, djeteta koje će biti "znak" kontinuiteta davidovske linije, a prema tome i znak Božje stalne prisutnosti u Njegovom narodu. Ne postoji nijedna eksplicitna indikacija da je Izaija mislio na Isusovo začeće u dalekoj budućnosti. Možda je isto tako očekivao ispunjenje u bližoj budućnosti, ili je možda očekivao i jedno i drugo.

Hebrejska riječ *'almah*, koja se spominje u Izaiji 7,14 a, o kojoj se vode diskusije, znači "mlada žena u dobi za udaju" koja bi prirodno trebala biti djevica. Izaija je izabrao najbolji mogući izraz jer on u sebi nosi ideju djevičanstva i jasno daje znati da majka nije bila udana i da je bila žena na dobrom, a ne na lošem glasu. Razni suvremeni prijevodi koriste ovdje riječ "djevotjka" (RSV, NEB), koja ne poriče djevičanstvo, dok se ostali prijevodi i dalje služe tradicionalnim izrazom "djevica" (NAB, NASB, NIV). Septuaginta je hebrejsku riječ *'almah* prevela grčkom riječju *parthenos* a koja znači "djevica". Očito je, dakle, da Septuaginta nije pogrešno prevela hebrejsku riječ iz Izaije 7,14, već je izabrala jedno od semantičkih značenja hebrejske riječi. Čini se onda da je Matej citirao iz Septuaginte.

Unadahnutim riječima iz Izaije 7,14 a, i dok je vodio proroka u iskazivanju božanske misli koja mu je bila otkrivena, Bog je u ovo starozavjetno proročanstvo uključio mogućnost djevičanskog rođenja, premda možda sam prorok nije sve to razumio. Izaijine riječi sadržavale su dublje značenje.

Kada je djevica rodila dijete Isusa u Davidovom gradu, ono je bilo "znak" kontinuiteta davidovske loze, a predstavljalo je i Božju prisutnost u svome narodu, što je izraženo i samim imenom Emanuel, koje znači "Bog s nama". Postoji temeljna homogenost između navještaja iz Izaije 7,14 i budućeg Isusovog djevičanskog rođenja - i jedno i drugo dio su božanskog plana spasenja. Drugim riječima, Matej nije zapisao novo značenje starozavjetnog proročanstva; nije reinterpreterirao Izaijino proročanstvo; nije pogrešno primijenio tekst kojeg je citirao - otkrio je samo dublje

značenje koje je sam tekst već sadržavao. Ova opservacija je vrlo značajna jer je ona element perspektive o spasenju.

Dublje značenje što ga sadrži neki ulomak iz Pisma uvijek upućuje na ovaj kriterij homogenosti. U Hebrejima 1,5 navodi se rečenica iz Psalma 2,7: "Ti si sin moj, danas te rodih." RSV. Premda se izvorni citat iz 2. Psalma možda koristio prigodom proslave ustoličenja judejskog kralja Davidove loze (usp. 2. Samuelova 7,14.) i kad je nakon prognanstva prestala postojati monarhija, riječi ovoga psalma jasno su otkrivale svoje dublje značenje, odnoseći se na idealnoga kralja Davidove loze koji je trebao doći. Potpuni mesijanski značaj ovoga ulomka jasno se može uočiti uz pomoć sljedećeg nadahnutog otkrivenja. Riječi psalmopisca imale su daleko dublje značenje i potpuniji smisao no što je psalmist mogao naslutiti. I opet je prisutna temeljna homogenost između riječi psalmopisca i njihova ispunjenja u Isusu Kristu. A onda je došao određeni dan, naime "danas" iz Psalma 2,7, kada je ukrsnućem u proslavljenom ljudskom tijelu Isus Krist rođen u novi status što ga ranije nije zauzimao. (Ovaj se citat iz drugog Psalma u Djelima 13,33 izričito primjenjuje na Kristovo uskrsnuće.) Sada se Isus veliča kao Sin, naime kao "prvorodenac među mnogom braćom" (Rimljanima 8,29) zaslugom Njegove ljudskosti. Kad se u Hebrejima 1,5 i Djelima 13,33 na Isusa primijeni Psalam 2,7, onda dolazi do homogenosti između dubljeg značenja i smisla izvornog starozavjetnog teksta. Budući da u Starome zavjetu postoje mnogi jasni nagovještaji koji su se ispunili u novozavjetno vrijeme, a spominjali su se i u navodima i citatima Novoga zavjeta, isto tako i lijepi broj novozavjetnih citata iz Staroga zavjeta reflektira dublje značenje Pisma koje je postalo očito zahvaljujući nadahnutom otkrivenju.

Dosad smo se tek dotaknuli vijesti o Isusu u tekstu Novoga zavjeta, no sad ćemo u središte pozornosti staviti književnu osnovu vijesti o našem Gospodinu.

Isusove knjige i poruke

Novi nam zavjet ne pruža ni jedan dokument koji dolazi izravno od Isusa. Providnost je izabrala da vijest o Isusu do ljudskog roda dopre na drugi način.

Vijest o Isusu sačuvana je prvenstveno unutar četiri Evanđelja s tek nekoliko izoliranih Isusovih riječi koje se pojavljuju i drugdje u Novome zavjetu. Prva tri Evanđelja imaju uglavnom zajedničku perspektivu i opći plan. Iz tog su razloga nazvana sinoptičkim Evanđeljima, ili jednostavno sinopticima.

Autentičnost Isusovih riječi

Stoljećima su kršćani uvidali da među Matejevim, Markovim i Lukinim Evanđeljem postoje značajna slaganja i neslaganja. U središtu suvremenih diskusija s obzirom na autentičnost Isusovih riječi ležao je problem odnosa između ovih triju sinoptika. Na istaknutom mjestu mnogih učenih rasprava, već od Prvog svjetskog rata nalazi se povijesnost Evanđelja i onoga što ona sadrže.

Postavlja se pitanje je li, i uolikoj mjeri sinoptička Evanđelja i Evanđelje po Ivanu sadrže izvorne i autentične Isusove riječi. Je li se Isus koristio riječima koje Mu se pripisuju, ili su mu iz različitih razloga te riječi stavili u usta? Iznad svega toga visi problem je li Isusov život tekao onako kako ga opisuju Evanđelja, ili su ga u cijelosti ili djelomice izmislili pisci Evanđelja.

Sinoptička Evanđelja. Ova pitanja uvelike utječu na to s koliko će povjerenja netko gledati na evanđeoske spise, a također i na temelje kršćanske vjere. Mnogim kršćanima nije poznato kakav stav po ovim pitanjima imaju suvremena povijesno-kritička istraživanja. Suvremeno proučavanje Isusova života opsjednuto je pokušajem da se uz pomoć vjerojatnosti argumenata odredi "kritični jamačni minimum"¹⁰¹ riječi i događaja oko kojih će se učenjaci složiti. Ova procedura koristi se brojnim kriterijima na osnovi kojih se može rekonstruirati portret Isusa i Njegovih riječi.¹⁰² Tehnička oznaka za ovo jest "potraga" ili "nova potraga" za povijesnim Isusom.

Svi istraživači Biblije moraju jasno utvrditi i razumjeti temeljne pretpostavke mnogih suvremenih pristupa ovim problemima. Tvrdnja kojom se vode suvremeni (bultmanovski i

101 N. A. Dahl, "The Problem of the Historical Jesus", u *Kerygma and History*, ur. C. E. Braaten i R. A. Harrisville (New York: Abingdon Press, 1962), str. 156.

102 J. M. Robinson, *A New Quest of the Historical Jesus* (London: SCM Press, 1959); N. Perrin, *Rediscovering the Teaching of Jesus*, 2. izd. (New York: Harper & Row Publishers, 1976).

postbultmanovski) učenjaci u ovo vrijeme jest da su Evanđelja nepouzdana i neautentična i da teret dokaza o pouzdanosti Isusovih riječi i slike o Isusu u Evanđeljima leži na onima koji ih prihvaćaju kao pouzdane. Profesor E. Käsemann, iz Njemačke, zagovara ideju da je cilj "istražiti i učiniti vjerojatnom ne moguću neautentičnost pojedine cjeline materijala, već - nasuprot - njezinu izvornost".¹⁰³ Profesor N. Perrin sa Sveučilišta u Chiou tvrdi da "teret dokaza mora ležati na tvrdnji o autentičnosti, a poteškoće oko ustanovljenja te tvrdnje postale su vrlo velike - doista vrlo velike, ali ne i nemoguće".¹⁰⁴ Prema Perrinovom gledištu, "priroda sinoptičke tradicije jest takva da će teret dokaza pasti na tvrdnju o autentičnosti".¹⁰⁵ Drugim riječima, mnogi suvreмени znanstvenici drže da priče o Isusu i Njegove riječi duguju svoje podrijetlo potrebama rane Crkve, a ne stvarnom Isusovom životu i učenju, osim ako se njihova autentičnost može pokazati putem određenih kriterija koje su znanstvenici predložili.

Tko god je sklon razmišljanju, ozbiljno i kritički će razmisliti o (1) pokušajima da se dođe do "kritički jamačnog minimuma" autentičnih evanđeoskih materijala i (2) o valjanosti tvrdnje o neautentičnosti. Činjenica je da "kritički jamačni minimum" nije ništa drugo do redukcionizam (svesti sve materijale na najmanju moguću mjeru prihvatljivosti). Ovakav minimum jest "povijesno neuravnotežen a teološki izopačen, i to u tolikoj mjeri da pogibeljno vodi u pogrešnom pravcu".¹⁰⁶

Neopravdano je na takav način umanjiti sliku o Isusu i Njegovim riječima što ih imamo u Evanđeljima. Budući da i Evanđelja govore o Božjem otkrivenju u povijesti, ona su povijesni zapisi od jedinstvenog značaja. Ona se zasnivaju na svjedočanstvu učenika koji su slušali Isusove riječi i gledali Njegova moćna djela.¹⁰⁷ Učenici su sve to vidjeli i čuli, i to je od velike važnosti. Protivnici Isusa i Njegovih učenika, koji su isto tako sve to vidjeli

¹⁰³E. Käsemann, *Essays on New Testament Themes* (London: SCM Press, 1964), str. 34.

¹⁰⁴N. Perrin, *What is Redaction Criticism?* Philadelphia: Fortress Press, 1969), str. 70.

¹⁰⁵Isto, str. 39.

¹⁰⁶R.N. Longenecker, "Literary Criteria in Life of Jesus Research: An Evaluation and Proposal", u *Current Issues in Biblical and Patristic Interpretation*, ur. G.F. Hawthorne (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1975), str. 225.

¹⁰⁷J. Schneider, "Jesus Christ: His Life and Ministry", u *Fundamentals of the Faith*, ur. C.F. H. Henry (Grand Rapids, Mich.: Zondervan, 1969), str. 95.

i čuli, prvi bi podigli glas protiv nepoštenja, izopačivanja ili tomu sličnog da portret Isusa i Njegovih učenika nije bio izvoran i autentično prenijet u Evanđelja.

Tvrđnja o autentičnosti (namjesto o neautentičnosti) povezana je s idejom da je rana Crkva stvorila ove materijale za vlastite potrebe. Ovakva pretpostavka reflektira suvremeni skepticizam bez presedana u povijesnom istraživanju. Mnoge generacije znanstvenika bivših i sadašnjih, slijedili su zdravu proceduru vezanu uz zakonsku praksu, a koja nalaže da se netko smatra nevinim sve dok se ne dokaže da je kriv. Suvremeni liberali okrenuli su stvar naglavce tvrđnjom da tradiciju treba smatrati krivom sve dok se ne dokaže da je nevinna.

Ovakva tvrđnja nije bila primijenjena ni na jedno književno djelo pa je ne bi trebalo primjenjivati ni na Evanđelja. Morali bismo interpretirati Evanđelja onakva kakva jesu, to jest kao vjerdostojna izvješća o Isusu i Njegovom propovijedanju. Na prvoj stranici lingvističkog i stilističkog dokaza u Sinopticima J. Jeremias je izjavio: "U sinoptičkoj tradiciji morala bi se prikazati neautentičnost, a ne autentičnost Isusovih riječi."¹⁰⁸ I drugi se znanstvenici drže pozitivnog pristupa Evanđeljima.¹⁰⁹

Suvremeni metodološki skepticizam prepun je spekulativnih filozofskih premisa koje su strane Pismu. Držeći se tvrđnje o neautentičnosti, učenjaci su sakupili brojne kriterije na osnovi kojih im se čini da mogu odlučiti je li Isusov govor autentičan i da upućuje na Isusa. Predloženi su sljedeći kriteriji: (1) kriterij različitosti; (2) kriterij višestrukog potvrđivanja; (3) kriterij koherencije; (4) kriterij nenamjernosti; i (5) kriterij kontinuiteta tradicije.¹¹⁰

"Kriterij različitosti"¹¹¹ drži da ako bi neki Židov ili Isusov suvremenik mogao ispričati takvu priču, ona se onda ne bi mogla

108 J. Jeremias, *New Testament Theology I: The Proclamation of Jesus* (London: SCM Press, 1971), str. 37. Cf. N. J. McEleney, "Authenticating Criteria and Mark 7:1-23", *CBQ* 34 (1972): 431-460.

109 Vidi fusnote 11-13 i D. Guthrie, *Jesus the Messiah* (Grand Rapids, Mich.: Zondervan, 1972); R. T. France, *The Man They Crucified - A Portrait of Jesus* (London: Inter-Varsity Press, 1975); F. F. Bruce, "Jesus Christ", u *The New International Dictionary of the Christian Church*, ur. J. D. Douglas (Grand Rapids, Mich.: Zondervan, 1975), str. 531-534.

110 I. H. Marshall, *I Believe in the Historical Jesus* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1977), str. 200-211.

111 R. Bultmann, *History of the Synoptic Tradition* (New York: Harper & Row Publishers, 1963), str. 205; Perrin, *Rediscovering the Teaching of Jesus*, str. 39.

pripisati Isusu ili bi u suprotnom priča morala biti toliko napadna i zbunjujuća da je se nijedan Isusov sljedbenik ne bi usudio izmisliti. Ovaj kriterij isključivanja i vrednovanja mogao bi u najboljem slučaju ustanoviti nesmanjivi minimum autentičnih priča. Kao reakcija na to, zabilježeno je da "bi se Isus mogao složiti s post-uskršnjom Crkvom.... Isus je isto tako mogao citirati ili se s dopuštenjem koristiti rabinskim učenjem".¹¹²

Budući da nam nije poznato što su Isusovi suvremenici rekli, ili što nisu rekli, ovaj kriterij zbiljski čini nemogućim spoznaju o tome što je autentično u Isusovim pričama.¹¹³ Neki su tvrdili da ovaj kriterij doista drži nedokazano dokazanim kada je riječ o stvarnom karakteru Isusove poruke jer odbacuje sve što nije jedinstveno.¹¹⁴ Tako on polučuje "lažne rezultate"¹¹⁵ ili "u najboljem slučaju poluistine. Ako se ovakva poluistina počne smatrati cijelom istinom o Isusu,... malo je nade da ćemo se ikada približiti povijesnom Isusu".¹¹⁶ Ovo, a i druga razmatranja, otkrivaju da ovaj glavni kriterij ne vodi k istini.

"Kriterij višestrukog potvrđivanja" zasniva se na sugestiji koja kaže da se neka Isusova priča može smatrati izvornom tek ako se potvrdi više nego jedanput u Evandeljima ili u tradiciji koja stoji iza njih.¹¹⁷ Reakcije su opet izravne i pogađaju u središte problema. Zašto bi Isusova priča koja se spominje samo jednom bila manje autentična od one koja je potvrđena više puta? "Priča potvrđena samo u jednom izvoru mogla bi biti jednako autentična kao i ona potvrđena u više izvora."¹¹⁸ Ovaj kriterij isto tako "ne pruža uvjerenje da i sama tradicija potječe izravno ili u krajnjem ishodu od Isusa".¹¹⁹ Ni on ne pokazuje ono što mu je bila nakana. Problem leži u njegovom naglašenom metodološkom skepticizmu.

"Kriterij koherencije" gradi na temeljnom nesmanjivom i autentičnom minimumu koji je ustanovljen. Drugi materijali

112 R.H. Fuller, *The New Testament in Current Study* (New York: Charles Scribner's Sons, 1962), str. 33.

113 Marshall, *I Believe*, str. 201.

114 M.D. Hooker, "On Using the Wrong Tool", *Theology* 75 (1972):570-581.

115 Marshall, *I Believe*, str. 202.

116 R.T. France, "The Authenticity of the Sayings of Jesus", u *History, Criticism and Faith*, ur. C. Brown (Leicester: Inter-Varsity Press, 1976), str. 111.

117 Vidi F.C. Burkitt, *The Gospel History and Its Transmission*, 3. izd. (Edinburgh: T & T Clark, 1911), str. 147-183; C.H. Dodd, *History and the Gospel* (New York: Charles Scribner's Sons, 1938), str. 91-103.

118 Marshall, *I Believe*, str. 203.

119 Longenecker, "Literary Criteria", str. 222-223.

mogu se pridodati ako se prilagođavaju minimumu. Tada se za njih može reći da su autentični.¹²⁰ Snaga ovog kriterija opstaje ili pada s kriterijem različitosti. Drugim riječima, problemi i pogreške kriterija različitosti uvećavaju se s primjenom ovoga kriterija.¹²¹ Koherencija ne znači ništa drugo do koherenciju s nesmanjivim minimumom. I opet je krajnji rezultat redukcionistički, kusat i jednostavan.

"Kriterij nenamjernosti" te "kriteriji kontinuiteta tradicije" primjenjuju se s namjerom da se proširi nesmanjivi minimum. No ovo proširivanje uključuje samo one dijelove tradicije koji se suprote nakani tradicije ili su u suštinskom kontinuitetu s viješću o Isusu i proklamacijom o ranoj Crkvi. Oba ova kriterija iznova predstavljaju skeptički stav spram evanđeoskih materijala. Zašto bi ono što je izrečeno bez namjere bilo autentičnije od onoga što je izrečeno s nekom namjerom? Zašto bi kontinuitet tradicije bio prisutan samo u slučajevima nesmanjivog minimuma i nenamjernih priča?

Alternativa ovim pokušajima što ih je iznjedrio metodološki skepticizam, sa svojom tvrdnjom o neautentičnosti, znači postupati onako kako su kršćani oduvijek postupali, a kako konzervativni i evanđeoski znanstvenici redovito postupaju. Trebalo bi poći od stajališta da je zapravo vijest iz Evanđelja pouzdana i da zapravo čuva ono što je Isus govorio i radio. Evanđelja su autentična izvješća o Isusu i Njegovom propovijedanju.

Izvjestaje u Evanđeljima ne smijemo prosuđivati na osnovi povijesno - kritičke metode koja polazi od pretpostavke da se "povijesnim" mogu opisati samo oni događaji koji su potpuno i isključivo ljudski, a u cijelosti se kreću u okvirima ovoga svijeta."¹²² I ono što je prirodno a i natprirodno zajedno čine cjelovit pogled na stvarnost. O povijesnom Isusu možemo govoriti, ne onako kako ga je rekonstruirala povijesno -kritička metoda, koja na povijest gleda kao na bliski slijed uzroka i posljedica¹²³ (iz kojeg je i isključena bilo kakva božanska inicijativa), već ga možemo

120 Perrin, *Rediscovering the Teaching of Jesus*, str. 43-45.

121 Marshall, *I Believe*, str. 205; France, "Authenticity", str. 110-112.

122 D.E. Nineham et al., *Historicity and Chronology in the New Testament* (London: S.P.C.K. 1965), str. 4.

123 Vidi Hasel, "Pomrčina i sjaj biblijskog autoriteta", *Biblijski pogledi*, 1 (1), (1993):3-25.

uzeti onakvog kakav je zapravo bio, o čemu nam pružaju dokaze Evanđelja i drugi novozavjetni spisi.

Evanđelje po Ivanu. Svaki čitatelj Evanđelja po Ivanu uočava da ono ima drugačiju građu od prvih triju Evanđelja. Evanđelje po Ivanu osobito se ističe po tome što oko pedeset posto njegova sadržaja čine citati Isusovih riječi, većinom iz razgovora s pojedincima ili s malim skupinama. Držeći u vidu ovu činjenicu, mnogi istraživači Evanđelja dali su se u ispitivanje autentičnosti i povijesne vrijedosti Ivana, a time i Isusovih riječi što ih sadrži ovo Evanđelje.

Mnoge priče iz Ivanovog Evanđelja imaju usporednice u sinoptcima, a Ivanu su poznate i neke okolnosti o kojima izvješćuju sinoptici. U svjetlu ovoga, rodila su se pitanja o pouzdanosti Ivanova portreta Isusa i njegovih zapisa Isusovih izreka ili priča. Neki znanstvenici koji su se bavili Evanđeljem po Ivanu tvrdili su da njegov autor nije ništa znao o sinoptcima,¹²⁴ ili da su mu bili poznati samo Marko i Luka,¹²⁵ ili da je poznavao samo Marka,¹²⁶ ili samo Luku.¹²⁷ Drugi znanstvenici potvrđuju da je Ivan poznavao sva tri sinoptika.¹²⁸ Po pitanju odnosa i povijesne vjerodostojnosti, Harold E. Fagal ovako je zaključio nedavno istraživanje ovoga problema: "Nema ni jednog dokaza koji bi nas naveo na zaključak da je Ivan imao u planu korigirati Marka, niti da je na sebi svojstven način do te mjere reproducirao Markovu materiju i jezik da je došlo do pogrešnog razumijevanja. Evanđelje po Ivanu napisao je netko čija je namjera bila predstaviti djelo utemeljeno na vjeri u nakani da kod svojih čitatelja probudi vjeru, no čiji teološki motivi nisu ni na koji način utjecali na vjerodostojnost onoga o čemu je pisao... Postoji teološki motiv iza ovog portretiranja (Isusa), no autor zbog toga nije ništa manje povijestan."¹²⁹

U istom raspoloženju jedan dobro poznati stručnjak za Novi zavjet zamijetio je sljedeće: "U mnogo pogleda se izvještaj iz Ivanovog Evanđelja razlikuje od ovog iz sinoptičkih Evanđelja. No

124 W. Michaelis, C.H. Dodd, T.W. Manson, J.A.T. Robinson, itd.

125 A.F.D. Sparks, E.F. Howard, C.K. Barrett, H.M. Teeple, itd.

126 M. Meinertz, R.M. Grant, E.K. Lee, itd.

127 K. Weiss, W.G. Kümmel, J.A. Bailey.

128 P. Gardner-Smith, J. Lightfoot, C. Goodwin, itd.

129 H.E. Fagal, "John and the Synoptic Tradition", u *Scripture, Tradition, and Interpretation*, ur. W.W. Gasque i W.S. LaSor (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1978), str. 142, 143.

to nas ne ovlašćuje da dovodimo u pitanje povijesnu vrijednost Ivanovog spisa. Nema sumnje da je Isusova služba bila mnogo opsežnija no što su je prikazali sinoptici, čiji opis slijedi određenu stazu. Ivan nije mogao izmisliti događaje koje bi samo on, od pisaca Evandjelja, podijelio sa svojim čitateljima; oni su dio tradicije koju on ponavlja.¹³⁰

Ne treba ni najmanje sumnjati u činjenicu da apostolsko navješćivanje Evandjelja i riječi koje se pripisuju Isusu upućuju na samog Isusa. Čini se da je Isus ispričao istu priču i prisposobu različitom slušateljstvu, u različito vrijeme i na različitim mjestima. Možda je neki od pisaca Evandjelja naveo događaj u jednom okruženju a drugi u nekom drugom. Takvo objašnjenje laganih razlika daleko je bolje od tvrdnje da je Isusove riječi, okolnosti, ili i jedno i drugo, izmislila rana Crkva, jednako tako i pisci Evandjelja, ili su ih izmijenili kako bi se uklapali u pojedine potrebe i poslužili ranoj Crkvi u određenim nakanama.

Priroda četiri evandjelja. Jedna druga metodologija koja izravno izranja iz kritike forme s njezinim sumnjičavim kriterijima (koje smo upravo opisali), a zasnovana na njoj, jest redakcijski kriticism - drugi dio povijesno-kritičke metode. Redakcijske kritičare ne zanima autentičnost Isusovih izreka. Oni evandeliste zamišljaju kao pisce ili mjerodavne teološke autore. Tako redakcijski kriticism u središte pozornosti stavlja pisce Evandjelja kao teologe koji pokazuju malo ili nikakvo zanimanje za povijest kao takvu. Time navodno pisci Evandjelja stavljaju vlastiti teološki pečat na materijale koji su bili oblikovani u ovakvom periodu.

Četiri znanstvenika (postbultmanovska) položili su temelje ove metode u vremenu poslije Drugog svjetskog rata, a bavili su se podjednako Evandeljima po Mateju, Marku, Luki i Djelima apostolskim.¹³¹ Vjerovalo se jednako tako da su pisci Evandjelja isticali vlastite teološke interese. Misli se da su oni to učinili uz pomoć izravne modifikacije ili promjena na tradicionalnom materijalu, preuređujući ga, iznova ga spajajući i prilagođavajući prema vlastitim potrebama.¹³²

130 Schneider, "Jesus Christ: His Life and His Ministry", str. 95.

131 G. Bornkamm, u *Tradition and Interpretation in Matthew*, ur. G. Bornkamm, G. Barth, i H.J. Held (London: SCM Press, 1963). On je napisao prvi članak 1948. W. Marxsen, *Mark the Evangelist* (Nashville, Tenn.: Abingdon Press, 1969); H. Conzelmann, *The Theology of St. Luke* (London: Faber and Faber, 1960); E. Haenchen, *The Acts of the Apostles* (Philadelphia: Westminster Press, 1965).

Profesor R. T. Fortna opisao je tvrdnju koju zastupa redakcijski kritičizam Novog zavjeta. "Redakcija je svjesna prerada starijih materijala, i to takva da udovoljava novim potrebama. Ona se tako montira da se ne može govoriti o običnoj kompilaciji, ili retuširanju, već se kreativno transformira."¹³³ To znači da je svaki pisac Evanđelja preoblikovao tekst do kojeg je došao. U tom smislu redakcijski kritičizam ističe razliku između pisaca Evanđelja koji su kreativni teolozi ali koji nemaju stvarnog interesa za povijest.

Jako bismo se udaljili od cilja ako bismo opisivali različite konfliktne rezultate redakcijskog kritičizma.¹³⁴ Među probleme redakcijskog kritičizma spada i subjektivna procedura koju on manifestira. Prva dva desetljeća ovakvih studija na Luki i Djelima, primjerice, pokazala su da su redakcijsko-kritičke studije bile kao "živi pijesak"¹³⁵ u kojima se znanstvenici nisu mogli složiti ni oko najosnovnijih problema vezanih uz istraživanje Luke.¹³⁶ Budući da redakcijski kritičizam "pretpostavlja i nastavlja procedure ranije discipline (to jest oblikovnog kritičizma)",¹³⁷ suočava se s istim unutarnjim slabostima koje smo zabilježili u našoj diskusiji oko autentičnosti Isusovih izreka.

Dodatni problem redakcijskog kritičizma jest i taj što se on veže za teoriju dvaju i četiriju izvora sinoptičkih Evanđelja. U svjetlu nedavnih napada na ovu teoriju i činjenice da "je dovoljno poteškoća iskršlo s Markovim prioritetom da njen položaj učine sigurnim rezultatom kritičkog sumnjičenja"¹³⁸, teorija Markovog prioriteta jest "dvojbena kontrola rada redakcijskog kritičizma".-
139

Otvoreno govoreći, ovo znači da ako treba napustiti teoriju da je Markovo Evanđelje najranije napisano - što zastupaju brojni ugledni znanstvenici - onda se pomiče temeljni stup redakcijskog

132 N. Perrin, *What Is Redaction Criticism?* (Philadelphia: Fortress Press, 1969).

133 R. T. Fortna, "Redaction Criticism, NT", *IDB Sup*, str. 733.

134 Vidi R. H. Stein, "What Is Redaktionsgeschichte", *JBL* 88 (1969):45-56; idem, "The Proper Methodology for Ascertaining a Markan Redaction", *Novum Testamentum* 13 (1971):181-198; J. Rohde, *Rediscovering the Teachings of the Evangelists* (Philadelphia: Westminster Press, 1968), opisuje metodu redakcijskog kritičizma (str. 1-46) i sumira mnoge primjere sve do 1966.

135 C. H. Talbert, "Shifting Sands: The Recent Study of the Gospel of Luke", *Interpretation* 30 (1976):395.

136 W. Gasque, *A History of the Criticism of the Acts of the Apostles* (Tübingen: J. C. B. Mohr, 1965).

137 Dan O. Via, Foreword to *What Is Redaction Criticism?* od Perrin, str. viii.

138 Talbert, "Shifting Sands", str. 393.

139 Isto

kriticizma, uz pogubne rezultate za njegove pristaše. Napokon, nijekanje redakcijskog kriticizma da zemljopisni i životopisni podaci služe samo teološkom interesu bez utemeljenja na povijesti, samo je po sebi neosnovano.

Problem dakle nije u tome jesu li ugledni pisci Novoga zavjeta samo teolozi. Svakako da su oni sami po sebi teolozi, ali su isto tako i povjesničari.¹⁴⁰ Isto tako su i nadahnuti pisci. I kao što Isusove riječi ne dolaze iz neke nebulozne prošlosti, već pokazuju kontinuitet s Onim koji im je govorio, tako postoji i očiti kontinuitet u detaljima kao što su zemljopisni, životopisni i srodni podaci. Isus je poučavo selektivnosti tako što je svoju poruku prilagođavao različitom slušateljstvu u različitim okolnostima, o čemu nas izvješćuju pisci Evanđelja. Prilagođujući svoju poruku različitom slušateljstvu i prilikama i usmjerujući je k budućim pokoljenjima, ona posredstvom nadahnutih pisaca poprima različite oblike, trpi uređivanja, modifikacije i emfaze, no uvijek očituje temeljni kontinuitet s Isusom koji je koračao putovima i puteljcima Palestine. U skladu s tim, ista izreka, prispodoba, propovijed i sl., mogu biti različiti, ovisno o situaciji u kojoj je Isus govorio, cilju koji je želio postići i okolnostima koje su ga okruživale.

Za razumijevanje Evanđelja mnogo znači načelo selektivnosti i adaptacije. Ponekad nailazimo na dvije priče ili okolnosti koje su u mnogočemu slične, pa ipak različite. Na primjer, u Luki 15,3-7 imamo prispodobu o "izgubljenoj ovci" u kontekstu Isusovog pravdanja grešnika koje je primio, a koje su napali farizeji i književnici. (2. r.) U Mateju 18,12-14 ista prispodoba ispričana je Isusovim učenicima. (1. r.) Isus je upotrijebio prispodobu u dvjema različitim prilikama, s različitim slušateljstvom i u različite svrhe. Ova promjena u naglasku nije dio Lukine ili Matejeve modifikacije, već je do njih došla iz okružja u kom je Isus živio i radio.

Teološko zanimanje Mateja i Luke podjednako bi se moglo reflektirati u njihovu izboru, pod vodstvom Svetoga Duha, srodnih prispodoba iz različitih okolnosti Kristova života. Svaki od ove dvojice pisaca Evanđelja uklopio je prispodobu koju je izabrao

¹⁴⁰I.H. Marshall, *Luke, Historian and Theologian* (Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1971); D. Guthrie, "The Historical and Literary Criticism of the New Testament", u *Biblical Criticism: Historical, Literary and Textual*, ur. R.K. Harrison et al. (Grand Rapids, Mich.: Zondervan, 1978), str. 107, 108.

u svoje Evanđelje. Ne može se ni za jednog od njih reći da su manipulirali materijalom, ili da su ga preoblikovali. Ova vrst situacije mogla bi se opetovano demonstrirati.

Jedan od zaključaka kojeg su polučili oblikovni kritičari bio je da "Evanđelja nisu Isusov životopis pisan u povijesne svrhe i da ih nisu pisali izvorni Kristovi učenici".¹⁴¹ Ono što se obično misli pod tvrdnjom da ona nisu životopisi jest to da ona ne pokazuju zanimanje za povijest te da su ona tvorevina zajednica kojima su bila potrebna.¹⁴²

A sada imamo činjenicu da je životopis kao književni rad "u posljednja tri stoljeća izrastao"¹⁴³ u tri različita oblika. Oblik u kom pisac životopisa uređuje tradicionalni dokumentirani i drugi materijal da bi stvorio cjelovito djelo, svakako je tip životopisa s kojim bi se Evanđelja mogla naširoko uspoređivati. One uz to slijede i opsežnu kronološku sekvenciju.¹⁴⁴

Evanđelja nisu životopisi u smislu slobodnih kreacija pišćevih osobnih riječi, ili u smislu kako je Isus izgledao te kako se razvijao Njegov unutarnji i vanjski život. Bez obzira na to, ona su životopisi po tome što slijede opsežnu vremensku sekvenciju s pouzdanim zemljopisnim i povijesnim padovima koji se pokazuju točnim ma gdje ih provjeravali. Suvremeni ih čitatelji drže normalno za životopise onako kako su ih držali i čitatelji novozavjetnoga doba "za životopise, a usprkos kerigmatičkom elementu, to im je vjerojatno i bila namjera".¹⁴⁵

Evanđelja su životopisna. Ona nam pružaju glavne crte Isusova podrijetla, života službe propovijedanja i liječenja, stradanja, smrti i uskrsnuća. No ona su više od životopisa jer imaju cilj pokrenuti vjeru u Isusa Krista kao Gospodina i Spasitelja, čiji glas i danas iščekuje odgovor, poslušnost i pripremu za Njegov slavni povratak. Maranatha! Amen. Dođi, Gospodine Isuse!" Otkrivenje 22,20.

141 E.V. McKnight, *What Is Form Criticism?* (Philadelphia: Fortress Press, 1969), str. 2; usp. M. Dibelius, *Gospel Criticism and Christology* (London: I. Nicholson & Watson, Limited, 1935), str. 30; R. Bultmann i K. Kundsinn, *Form Criticism* (New York: Harper & Row Publishers, 1962), str. 45.

142 Dibelius i Bultmann, fusnota 141.

143 W.D. Davies, "Quest to be Resumed in NT Studies", *Union Seminary Quarterly* 15 (1960):94.

144 F.V. Filson, *Origins of the Gospels* (New York: The Abingdon Press, 1938), str. 103.

145 J.M. Suggs, "Gospels, Genre" IDB Sup (1976), str. 371.

Izvornik: *Understanding the Living Word of God* (Mountain View: Pacific Press, 1980), str. 146-178.

S engleskog preveo: *Naum Stojšić*

SUMMARY:

Understanding Books

Biblical books come to us within the framework of the canon - the collection of biblical writings that are authoritative for the Christian church. This canonical form is also normative for understanding Scripture. Understanding the books as a whole depends to a significant degree on authorship. Beside this topic the author discusses the question of understanding the prophetic and apocalyptic books and portions of the Bible. He thinks that "the nature of biblical prophecy and the books produced by Bible prophets is something quite different from prophecy in the ancient world in general and in our modern world in particular." (p. 168.) Although the author discusses many books of the Bible such as the four Gospels, this study concentrates on one of the most apocalyptic books in the Bible, the book of Daniel.